
Михаило Газивода

РАЗГОВОР
УЗ ОГАЊ

НАРОДНА КЊИГА
Подгорица, 2007.

ПРИПОВЈЕДАЧКО ДЈЕЛО МИХАИЛА ГАЗИВОДЕ

Михаило Газивода је један од најпознатијих црногорских писаца за дјецу. За младе читаоце написао је неколико књига приповиједака и два романа, а за одрасле роман и двије збирке приповиједака. његово приповиједачко дјело познато је, као школска лектира и као читалачко штиво за основну школу, дјечи широм наше земље. Да би се боље схватиле Газиводине приповијетке и упознали људи, живот и оно поднебље које је основица и инспирација његове прозе, даћемо неколико података из пишчеве биографије.

Газивода је рођен 1908. године у селу Друшићима, код Ријеке Црнојевића. Основну школу завршио је у сусједном селу Рвашима, а нижу гимназију и учитељску школу на Цетињу. На тај крај наше земље и на тај период пишчево живота односе се многе Газиводине приповијетке.

Прије рата је учитељевао у Плитвицама, а био је и дописник „Политике“. Рат је провео у концентрационим логорима у Бару и Албанији. Послије ослобођења радио је у Улцињу као наставник и на Цетињу као службеник у Централној библиотеци. У то вријеме био је уредник „Титовог пионира“. Касније је пензионисан и живио у Вршцу, гдје је и умро.

Прва збирка његових приповиједака изашла је 1950. године. На Цетињу. Касније је написао још три књиге, за одрасле: двије збирке прича – Ковачев син и Огреботина и роман *Осињак*. Али је много више успјеха имао као писац за дјецу. За збирку приповиједака *Тројка* (1956) добио је награду Удружења књижевника Црне Горе. Друга књи-

га приповиједака *Да вам њовјерим* (објављена 1964. у Титограду) представља у садржајном, тематском и стилском погледу наставак његовог ранијег приповиједања. Садржина и ове књиге прича односи се на предратне прилике у селу и у једном нашем малом граду.

Газиводини романи за дјецу чине ново поглавље у његовом стварању. Роман *Ланац* објављен је 1964. године. У њему је дата шира слика живота у послеријатном периоду, када се јављају разни друштвени и индивидуални проблеми, што је имало одраза на живот дјеце.

Али вратимо се причама које смо одабрали за ову књигу. Збирка прича *Тројка* садржи низ упечатљивих слика из пишчевог дјетињства и завичаја. Главни јунак приповиједа разне догађаје из живота, непосредно и доживљено. Друга збирка – *Да вам њовјерим* – означава наставак приповиједања о пишчевом дјетињству и младости у истом црногорском селу и крају, у истим околностима немаштине и рата. Иако је међу овим књигама размак од осам година, у њима је видан континуитет у обради мотива, у изградњи ликова и у стварању атмосфере.

Све ове приповијетке упућују на закључак да дјечаково дјетињство није било весело: у вријеме мира било је притиснуто немаштином, а у вријеме рата још већим невољама. Али је најдубљу рану у дјечаковој души оставила смрт мајке, која болно одјекује у многим причама. Тај мотив обрађује једна од најбољих прича које је Газивода написао (*Мајка*). Изгубљену мајку дјечаку донекле замјењује баба, која је приказана са много љубави и топлине. Она ће као књижевни лик, њежна и брижна, остати и у приповијеткама из каснијег периода пишчевог стваралаштва. Баба је дјечаку ближа него отац, који је, сатрвен радом, опхрван бригама и немаштином, према сину мање њежан и мање осјећајан. Отац је у кући више господар него родитељ. Када дође са рада уморан и љут, према укућа-

нима се односи осорно, чак и према баби, мада се испод његове пријеке нарави крије топло људско срце. Он није зао човјек, али га забринутим и невеселим чине услови живота, рад и брига за одржавањем породице и имања. Хтио би да сина школује и спасе од тешког сељачког живота каквим сам живи на оскудној земљи, и зато се жртвује, па је увријеђен и ожалошћен зато што се његове жеље не остварују, јер дјечак слабо учи и лоше се понаша. У томе је главна супротност у овим причама.

У Газиводиним приповијеткама изграђено је више ликова дјечака и одраслих из пишчевог завичаја, из близине Скадарског језера. Дјеца су приказана у игри, школи, код оваца, у рату, у збјегу.

У овим причама нема фантастике која је карактеристична за народно приповиједање. Писац се није користио традицијом из свога краја, која је богата причама о необичним догађајима и легендама које се препричавају и испредају у зимским вечерима и на сеоским сједељкама. А земља вртача и провалија, чудних облика камења и растиња давала је подстрека узбурканој машти народа да ствара узбудљиве приче. И велико разуђено Језеро, које се на домаку погледа разлива око брегова, острва и сурих градова, чија је водена површина покривена зеленим локвањем, давало је посматрачу подстицаје за необичне приче. Ти простори насељени су давним гробовима ратника који су падали као нападачи или као браниоци слободне Црне Горе. У близини пишчевог родног села налази се Царев лаз, незаборавно бојиште, на коме су Црногорци потукли велику турску војску. На другој је страни Црнојевића Ријека, некадашња престоница мале државе Ивана Црнојевића. То су гранични предјели старе Црне Горе према Турској. Све је то нудило писцу фантастичне, а у исто вријеме реалне мотиве за приповијетке. Али Газиво-

да је пошао другим путем, приказивао је непосредан, реалан живот који је сам проживио и доживио.

Писац је, дакле, описивао најчешће оно што су му пружали дјетињство, лични доживљај, утисак, осјећање које је понио из родне куће, села и краја. Као први писац свога ужег завичаја, он је имао богат избор грађе, мотива и ликова. Све што је доживио у дјетињству, испричао је осјећајно, просто, искрено. Ове приче су, дакле, тематски везане за личност дјечака који прича догађаје из истог породичног круга и сеоског амбијента, зато оне чине утисак цјеловитости и јединствености. Од тога међусобно повезаног низа приповиједака писцу је био потребан само један корак да напише роман.

У Газиводиној прози лица често воде разговоре, што је у традицији старијих црногорских приповиједача, реченице су им врло шкрте, али њихов говор јасно показује међусобне односе, природу и карактер ликова. Газивода приказује лица која су врло ћутљива и на ријечима шкрта, о њима више говоре њихови поступци него они сами.

Личности Газиводина дјела говоре језиком и стилем, који је преливен локалним, дијалекатским колоритом, тај говор садржи извјесне регионалне, некњижевне изразе. Једна од старих особина говора у овим причама састоји се у томе што уз имена лица умјесто презимена стоји очево име (Саво Вуков, Момо Петров).

Писац излаже догађаје у првом лицу (кроз уста дјечака), износећи само оно што је најнужније. У истом стилу израђени су његови портрети и пејзажи: „Прољеће се било почело наговјештавати: напунио јасен и граб, а шипковина добила руменкасту боју. У присојима и завјетринама појавила се висибоба – танка и кривоглава.“ На тај начин дати су описи куће, њиве винограда, језера.

У тежњи да му израз буде језгровит, сажет, писац понекад испушта поједине диједове реченице, најчешће по-

моћне глаголе, и само назначавача мисао умјесто да је потпуније изрази:

„Наишао је на гнијездо у покошеној дјетелини. Неколико младих Љупких. Са мрљама и пругама по перју. Поскочим за једном, а одостраг – крик. Велика јаребица“ (Јаребица).

Умјесто да опише догађај, он назначи најважније о њему. У једној приповиједи мали партизански курир (дјечак) иде сам ноћу кроз шуму. Одједном му се причинило да уз једно стабло стоји човјек непријатељ. Страх је дјечаку нарастао до грла, али мора ићи напријед јер носи важну пошту, он је партизански курир! У том тренутку му се намеће питање: „Шта сада? Пуцање у стабло – бескорисно. Позвати сакривеног да се помоли... Заобићи стабло и насрнути – смрт!“ (Курир и вода).

По овој особини стила Газивода је близак модерним приповједачима. Али је садржина ових приповиједака увијек и у свему јасна, мали читалац сазнаје све што је потребно знати о догађају и личностима које у радњи учествују.

ат ЧАЂЕНОВИЋ

ЦИЦВАРА

Ишао сам брзо и посматрао сјенку коју сунце прави од мене: пружи́ла се испред, трепери, пут ми захвата, понеки шишков грмен обгрли. И глава се оцртава на њој, и руке, и ноге и завежљај који сам у руци носио. Задовољан сам био том игром сјенке, и важним послом који ми је повјерен. А извршићу га. Морам. Доказаћу баби да је непотребна била она њена бојазан, увјерити је да и дијете може корист да направи.

Птице ми пут прелијећу. Понека цвркутне. Грмови око мене пуни су гнијезда. И јаја. И птића – голишавих, са перјем. Главе дижу и кљунове растављају: да им нешто пане. Колико пута сам их пронашао! Како бих и сада сишао с пута, тражио, пронашао. Оставио бих их у гнијезду. Нека порасту. Нека пјевају. Нека штеточине са воћњака тамане. Ја нијесам од оне дјеце која их праћкама туку. Ја њима бацам мрвице хљеба када снџет пане. Ја бих и сада неку мрвицу цицваре од очеве ручка одвојио. Али, баба је рекла да идем путем, да гледам преда се, да чувам ово што носим. Отац је пошао без доручка. И синоћна вечера била му је слаба – скроб од кукурузног брашна и млијeko. Он гладан чека. Он размишља шта ће му се донијети. И хоће ли. Зна да у кући није остало брашна и да баба мора у сусједству да позајми. А она се тешко одлучује поћи ономе коме је већ дужна.

Ипак, отац би све прије могао да очекује него цицвару. Ријетко се она једе у нашој кући. Скупо је то. Треба доста кајмака, масти или уља. Да плива.

Ни јутрос цицваре не би било да је баба могла да по-
зајми више кукурузног брашна. Скувала би качамак.

Колебала се дуго прије него што је скинула тигањ: ша-
пугала нешто што нијесам могао да схватим и мјеркала
погледом комад сала – чађав и раскрављен од врућине. То
је био сав наш мрс

Резала је из три наврата, топила, гњечила дрвеном ка-
шиком чварке. А цицвара се више кувала у води него у
масти. Зато је била посна.

Замочио бих прст, дохватио, олизао онако вруће. Пе-
кло ме је и гјерало сузе на очи. Слатке сузе!

Од овога из тањира нијесам дирнуо. Не због тога што
ме баба упозорила да све понесем оцу, већ што сам био
сигуран да ће он ово са мном подијелити.

Каменчићи се котрљају испод мојих опанака, звоне...

Никога на путу. Тим боље. Мање одговора и кидања
мисли које су ме заокупиле.

На брдашцу одакле се види цеста, кроз моју сјенку ста-
де да се преплиће – друга: четири ноге, реп, клемпаве
уши.

Шаров!

То је пас нашег комшије Машана. Крупан је. Наср-
гљив. Воли да јури дјецу. Увијек сам ишао даљим путем да
заобиђем њихову кућу, њега. Кроз Шарова сам и Маша-
нове замрзио

Сада он не лаје. Облијеће око мене, њуши, прелази на
ону страну гдје се налази тањир са цицваром.

Када станем, заустави се и он.

Ја брзо – и он брзо

Ја подигнем тањир до висине главе, а Шаров се проп-
не на стражње ноге, запухне ме својим дахом и додирне
моју шаку влажном језичином.

Хтио бих да зовем упомоћ, али ми глас запео негдје у
грлу.

Хтио бих да попридам у ходу, али ме ноге све више из-
дају.

Ни плакати нијесам могао...

Идемо напоредо, застајкујемо у исто вријеме

Наједном насрну Шаров на мој завежљај и обори ми га
из руке.

Стојао сам као укочен.

Он зарежа, па залаја.

И тако док сам му леђа окренуо.

Идем на траг. Код бабе.

Отац ће узалуд да чека на цести и прашињаву шаку,
којом ситни камен, да диже на чело.

А баба је већ изашла пред кућу, ставила по обичају ша-
ку изнад очију и чека када ћу да се вратим између шип-
ковина, приђем јој и поставим празан тањир, испричам
како се отац овеселио цицвари.

За Шарова је она брашно позајмила, топила сало и ку-
вала цицвару.

Нека јој се Шаров исповиједа!

У ВРЕЋИ

Када је било лијепо вријеме, нас дјецу није ни гледала кућа. Једино оно мало док једемо и ноћу кад се мора бити у кревету. А имали смо доста простора за игру и доста погодности да она буду разноврсна. По невремену окупил бисмо се у кући из које су били одсутни старији. Одмах би се то дознало. „Веза“ је радила добро.

Тога дана било је хладно. Сусъежица Ми – у кући Илије Савићева. Он је у граду, а жена му пошла у сусједно село. А од његове жене нијесмо се ни плашили. Та би нас и подстицала да играмо, уживљавала се у наше несташлуке, можда и играла с нама кад бисмо је позвали. Али Илија! Крупан, црн, оштра погледа. Дрхтао сам и сагињао главу кад га на путу сретнем. Плашила су га се много и његова дјеца, али чим му виде леђа или туђу у туђу кућу, постају ђаволи да им нема равних.

Илијина кућа била је дугачка, попођена, непреграђена.

Помакли смо сто и столице са средине и отпочели. Коловођа је био Илијин син, Станко. његова кућа – његово и старјешинство!

А он започиње све неке старе игре, поновљене безброј пута и тешко изводљиве у тако ограниченом простору.

Требало је пронаћи нешто ново и необично, надмудрити Станка и истаћи себе.

Размишљао сам...

Преко греде, изнад нас, вреће. Читав сноп. Једном сам се код куће увукао у врећу и пришао баби, пожабичке.

Поскочила је са треношца и крикнула. Могли бисмо и сада ући у вреће и хватати се. Баш згодна замисао!

Мој предлог наиђе на одушевљење. Једино га не прихвати Станко. Он рече да не може бити говора о неком хватању кад су руке унутра. И други се охладише. Станко је ликовао. Али ја не дозволих да будем побијеђен. Размишљао сам брзо:

Можемо се препознавати по ходу, по величини, по дисању.

Јово се попе на моје раме, одатле на греду и обори вреће.

Станко изабра највећу и најјачу. Онда ја. Па други...

Чепукање по поду, разне упадице, смијех, ударци глава...

Метеж и вика били су достигли врхунац кад све надјача глас домаћина Илије:

– Чудо невиђено!

Трка и јауци по кући...

Нашао сам се под столом. Лош увијек у врећи.

Илија, са дугим шипковачем у руци, прилази ми. Опацио ме.

– Ту ли смо, мајковићу! – ошину ме по гњатовима. Прибих се уза зид, савих у клупко, заплаках.

Тако ли се вреће чувају, Станкићу! – удари ме опет

– Нијесам ја твој Станко... Ја сам... Ја сам Мирко...

– Мирко! – испале му пруг из шаке.

Извукао ме испод стола, па из вреће.

– А шта се прије не каза, дијете?

– Ја се превијам од болова.

– Ђавола! Ђавола!... – усхода он по кући, плуцка.

Уто уђе његова жена, осмотри разбацане вреће, Илију, мене уплаканог и закрвављеног.

– Шта је ово? – рашири она руке.

– Нашао сам их све у врећама, па овај платио.

– Ти си полудио! Бијеш туђу дјецу!
 – Мислио сам да је онај наш несрећник.
 – И баш њега, сироче без мајке! – сагну се она, поче да ме љуби и крајем своје сукње чисти моје сузне очи.
 Расклезих се још више.
 – А како ћеш у очи погледати његовом оцу и баби! – повика опет на њега.

Он ћути...

Оставио сам их у свађи. Кући нијесам рекао што се догодило. Али је казао Илија, извињавао се. А према мени се дуго осјећао дужником: миловао ме по глави, давао ми воћа, куповао често оловку или свеску...

МАЈКА

У нашем комшилуку било је много дјеце. Највише се причало о мајкама: „Мама ми је направила опанке... Мама ми је рекла да се не опрљам... Мама не воли кад се свађам... Мама ће да ме води код ујака“... Ко да наброји све оно што је било повезано са мајком, све оне лијепе и топле ријечи њој намијењене.

Неке дјевојчице су имале лутке. Оне су се према њима понашале као мајке: „Слушај маму, дијете моје!... Мама не да да те ико луги... Мама хоће да сада спаваш... Пољуби маму своју...“

Свака друга ријеч – мама.

Сви су имали маме.

А шта се догодило с мојом? Да ли сам је икада имао? Можда ја своју маму зovem – баба? Зашто кад нека дјеца имају и маме и бабе? А бабе су старије. Оне се друкчије носе. Оне дјеци својој кажу „сине“, а они њима „мама“. Једино у нашој кући баба оца зове Ђуро (кад је на њега љуга: Ђурани), а он њу увијек „стара“.

Можда се ту нешто крије? Можда они и нијесу син и мајка?

А шта би друго били?...

Моја дјетиња глава била је крцата таквим питањима и размишљањима, тражила одгонетку. Са дјецом нијесам могао о томе расправљати. Имали смо доста и других разговора. Баба је избјегавала да о томе говори, изговарала се послоним или умором. Рекла је само да је моја мајка умрла и да не треба о њој говорити.

Једне вечери нијесам јој дао мира. Оца није било код куће, а нас двоје сједјели смо уз огањ.

– Ти си моме оцу мама? – отпочео сам.

Погледала ме је зачуђено.

– А он је твој син?

– Што си хтио да кажеш?

– Ти га не зовеш „сине“, као Јоше Маркова свога Никољу?

– Има он име. И није та госпоштина за нас сељаке!

– Ни он теби не каже „мама“?

– Говорио је док је био мали. Дјеца воле да се мазе.

– Никола Марков није дијете?

– Неко ће остати дијете до гроба!

– Ја бих могао... Ја бих смио...

– Што?

– Мајку своју звати „мама“? А кад је она умрла?

– Чим си се ти родио.

– Зато је не памтим?

– Оставимо покојнике на миру!

Баба хоће да прекине разговор, а мене тек заголицало.

– Је ли моја мама била млада?

– Осамнаест година.

– А лијепа?

– Јесте...

– Којој жени је личила?

– Стевановој невјести! – рече кад сам већ био изгубио сваку наду, и покрио очи шаком.

Пошла је код стола и дуго остала тамо: грчила се, уздисала.

А кад се врати к огњу, очи јој бијаху влажне и сјајне.

Нијесам јој више досађивао. Није било ни потребно. Друге бриге је донијело ово откриће.

Сјутрадан сам у ковчегу пронашао мајчино рухо са вјенчања: ново, мирисно од листова ловорике који су из

њега испали, сјајно. И ријешо сам – што да радим. Али, гдје? У кући се то није могло извести због присутности бабе. Ни у појати. Преостала је пећина изнад куће – пространа, сува, доста видна.

Стеванови су окречили кућу прије доласка невјесте. Младост и љепота треба да уђу у чисто. Мало креча што нам је од прскања лоза остало на дну канте – скорчало се. Кречане нијесмо имали. Отишао сам на Јованову и узео... Онда – кречење и уређивање до мрака.

Тек други дан пећина је добила свог становника. А намучио сам се да га направим! усправним и попуњеним, да подесим главу која је била час превелика а час премале-на. Невјестачку мараму нијесам објесио позади главе, како се то ради, већ њоме покрио неравнину и жутило увезане сламе која је представљала лице.

Док сам то радио, чинило ми се да правим лутку: већу од свих које сам видио, одјевенију, љепшу. Довешћу дјецу из комшилука и показати им. Унапријед сам уживао у њиховом изненађењу.

Чим сам уклонио сваку преосталу сламку и штапић, и нашао се пред довршеним дјелом – обратио сам му се као лутки.

– Ја сам те створио! Ја сам твој тата и мама! Мораш слушати! Добра дјеца тако раде... А неће ти бити лоше. Најслађи залогај, највећу јабуку, најзрелији грозд гро-жђа... све ћу ти донијети.

Низао сам тако све оно што су дјевојчице говориле својим луткама, измишљао сам...

Марама на глави улегнула би се од покренутог ваздуха, исправила опет. Као да испод ње шапућу усне.

У мени је стало да се разбуктава оно тек начето дотадањим размишљањем и бабиним објашњењем.

Наједном умјесто лутке видио сам живо биће – моју драгу мајку.

– Мама! – повикао сам срећан.

Све што се потом догодило превучено је неком нејасноћом. Знам да сам ја говорио и она ми „одговарала“. Било је ту обостраних исповијести, жеља, суза, пољубаца... А трајало је до заласка сунца и учесталих бабних позива:

– Мирко! О, Миркооо!

Искочио сам из пећине, ошамућен.

Баба дочека:

– Гдје си, забога дијете? Дух ми испаде дозивајући те. Свашта сам, сирота, помислила...

– Био сам код маме!

– Чије маме?

– Моје!

– Анђео с тобом, дијете!... Она је још давно...

– Није, баба! Ево је у пећини! Дођи да видиш!

Потрчао сам к баби и узео је за руку.

Ишла је за мном – нијема, престрављена.

У полумраку пећине дочека нас бљесак скупцејца невестачког руха, стасита жена.

– Она! – узвикну баба и стаде да се крсти.

– Зар нијесам то добро урадио?

– Ти! – пружи баба дрхтаве руке и скиде мараму са лутке.

Док је баба скидала комаде руха, шапутала је нешто и плакала.

Никада ми за ово није пребацила. Мајчиног руха није више било у ковчегу. Није ме оно ни занимало. Био сам упознао мајку. А дочарану слику и данас носим у сјећању.

НЕСТАШЛУК

Баба је налегла кокошку. Пиргу.

Ишао сам често у појату и завиривао у котар код бабче. Хтио сам први да угледам та нова бића, да обрадујем бабу.

Пирга се костријешила, пријетила, спремала се за убод својим оштрим и мало повијеним кљуном. Прошле године излегла је сва јаја. Стрепјела је од сваког шума, призивала у помоћ, крвнички јуришала. Бјежали су од ње и пси и мачке. Понекад би их пристигла, напунила кљун ратног плијена са њихове коже и брзо се повратила међу престрављене пилиће да их сакупи, охрабри, поведе. Док су многе кокошке остављале пилиће малене и неискусне, да жалостиво цвиле и безглаво се врте по кући, она је била истрајна. Ишли су за њом већ велики, окрилаћени, са кријестама које су се почеле румењети. И тако док би је и посљедње напустило. Баба се љутила на ту њену „болећивост“, па јој је пријетила да више неће никада „квоцнути“ пред пилићима. Ипак је њу одредила, чекала дуго да се расквоче.

Мотрио сам на шупљину испод кокошкиног врата, на крила. Пилићи знају, још плашљиви од свјетлости, да ту да провире као мишићи и одмах се поврате у мрак, у сигурност. А чим се привикну и стану кљуцати мрвице хљеба – најчешће су изван: пењу се уз мајку, стрмоглављују, нападају једно друго. А квочка им помаже у тим несташлуцима оним промуклим: „Ко-ко-ко...“ Сатима сам могао да их пратим, да уживам као да сам то радим, да угра-

бим неко поред све те опасности од кокошке и принесем устима...

Али под Пиргом нема још ничега живог, а напунио се двадесет и један дан од налијегања!

Вртио сам се по појати, накањивао... Наједном затре-сох ногом о котар. Пирга се подиже и нарогуши. Ухватих је за крајеве крила и избацих из дотара. Тамо су била само јаја – читава, жућкаста.

– Једанаесторо! – оте ми се узвик.

Ја сам једанаесторо јаја био пронашао у комуши и ску-вао их: да се припремим за игру „поклопаче“ са другови-ма и повратио их на старо мјесто до сјутрадан. А више их није било ту: Помирио сам се са мишљу да их је нека зми-јурина прогутала, једна од оних које тамане мишеве и ја-ја.

Сада су, ето, под квочком. Двадесет и један дан је од-лежала на њима, чекала, надала се. И још се нада!

„Можда то и нијесу она јаја?“ сину ми одједном.

Разбио сам једно, па друго.

Била су тврда, варена.

Пустих Пиргу и ухватих се за косу.

– Шта да чиним?

Да узмем јаја и бацим их у јаму? Нека баба помисли оно што сам и ја прије помислио! Не! требало је казнити себе.

Ушао сам у кућу и запитао бабу.

– Када си налегла Пиргу?

Она се трже. Засјаше јој очи од задовољства:

– Сигурно се излегли пилићи!

– Колико си јаја ставила?

– Једанаесторо. Нашла сам их у комуши: свјежа и сва од једне кокошке, оне најбоље носиље. Пирга се тек била расквоцала. Као поручено!... А колико има пилића?

– Нема их...

– Како то! – стаде она да броји дане.

– Неће их ни бити! заплаках.

Признадох јој све.

И прођох, први пут, за кривицу – без псовке.

СВАЂА

Дошао сам из школе гладан и, баба ми је изнијела комадић скорчалог хљеба и парче посног сира. На полици се пушио тек извађени хљеб.

– Дај ми оног топлог! – затражио сам.

– Штета га је начети.

– Овај је као камен!

– Сркни воде уз сваки залогај. Она ће га размекшати и начинити му пут.

Да ми је бар нешто чорбасто с њим?

– Нијесам ништа скувала. Прала сам.

– Испржи ми једно јаде.

– Јутрос сам налегла кокошку.

– Одрежи ми мало оног сувог овчјег бута.

– Види ти њега! Још и да оно слистиш. А шта ћу твоме оцу послати?

– Увијек све њему!

– Он ради.

– И ја учим. Данас сам добио петицу из читања.

– Није те она много труда стајала. Луче нијеси ни узео књигу у шаке.

– Све је теби невриједно што ја урадим.

– Једи!

– Нећу ово!

– Можеш оставити.

– И хоћу, да знаш! – устадох иза трпезе.

– Тражићеш ти послије.

– Зар ово! – зграбих хљеб и хоћу да га бацим. Она се испријечи и комад је погоди у лице. Јаукнула је.

Ја кроз врата, уз рудину, страном ка Језеру. Прескакао сам камење, посртао и рањавао се по рукама и гњатовима. Снага ме издала, а бијес гони даље...

Сједох – раскубен и окрвављен. Био сам изгубио капу.

Даник је дувао с Језера и њихао пелимаче, једини украс стране. Он ме миловао по знојавај коси и раздрљеним њедрима, освјежавао, лијечио...

Али, требало је ићи одатле, сакрити се од случајног пролазника. Шта бих му рекао да ме оваквог види?

Успео сам се уз брдо и пронашао јасеник. Легао сам на шушње. Ваздух је био магличаст од испарења и мириса на шушње, на лишће. Љутња ме постепено остављала. Живот ми није више изгледао онако црн и неподношљив. Има у њему и много лијепог: то зеленило које ме окружава, свјетлост дана, игра... Ипак ми није ваљало оно са бабом...

Сан је био јачи. Он се помаљао из меког сувог лишћа на коме сам лежао, из зелених зидова скровишта из, свега чим бих хтио да га отјерам.

Ставио сам руку под главу и затворио очи...

А у ону се појави – баба. Провири она као баук иза јасена. Очи јој сјајне од плача, лице смежурано, на челу – чврга од удараца који сам јој хљебом задао.

Приђе ми, помилова шаком по коси и извади из заврнуте прегаче комад топлог хљеба и неколико кришки овчјег бута.

„Једи, мили мој“, стави све на моје крило.

Трпао сам у уста и гутао истежући врат да лакше силази.

Кад сам све прогутао и јела није више било, глад се тек разјарила.

– Још! – подвикнух и пробудих се од властитог гласа.

Подамном је било мокро. Влага из земље прешла је кроз шушње из земље на мене и испунила ме језом.

Скочио сам с лежаја и брзо се нашао на отвореном простору, на предвечерњој свјежини. По сивом пелину прелило се злато залазећег сунца.

Мрак се хватао за мурву кад сам дошао изнад куће.

Ту сједох.

Баби ни трага ни гласа! Као да ју је земља прогутала.

Страх ме захвати и дође ми да вичем, да заспем камењем кућни праг. И кров.

– Миркооо! – зачу се зов од Томашеве куће. Бабин глас. Она ме тражи.

Притрча вратима. Била су закључана. Онда се попех уза зид па кроз прозор. Једва сам се провукао.

Био сам легао и покрио главу кад бабин дозив зачух испред куће.

– Ми-ркооо!

– Можда је у кући? – чу се неки други глас, женски.

– Кључ је код мене! – рече баба.

– А прозор?

Баба је ушла, спустила шаку на мене, дигла чаршав и опипала ми главу.

– Ту је! – поручи баба оној испред куће. – Хајде дома и нека ти је вазда хвала!

Легла је до мене не палећи лампу.

Сјутрадан ујутро појео сам оно што ми је дала за доручак и пошао у школу...

ДУЊЕ

Васо и ја били смо најбољи другови нераздвојни. Он је ујутро свраћао к мени, устајао је раније, и чекао док се спремим. Сједјели смо у једној клупи и учили подједнако.

Јесен је била лијепа. Топла као љето.

На крају села налазила се кућа – ниска и стара. По зидовима и крову избили јој лишај и маховина. Њени власници, Мргуд и жена му Маре, већ у годинама бездјетни.

Ниже куће, на крају јајолике њивице, дуња. Невелика, али родна... Кроз објешено лоптасто лишће, посуто жутим маљама, помолили се плодови: крупни и боцунасти. Сигурно их има више но листова.

Наше дуње су већ одавно у слами: да пожуте и омекшају, дозрену на силу. М баба их држи под кључем. Хоће с њима на пазар.

Жељни смо воћа.

Из школе се враћамо гладни и погледујемо преко међе.

– Зашто их не беру? – чуди се Васо.

– Чекају да сазру. И нијесу дуње за њих – старе!

– Ако им покраду? Овуда вазда пролази народ. И ноћу.

– Вјероватно пази она вјештица Маре!

Њу смо мрзјели, јер нас је псовала и гонила када смо прољетос бацали камење на мурву.

Понекад смо бројили колико има номада на гранчици нама окренутој. Било их је шест – три једнаке у грозду.

двије нешто веће непоредо, а једна најкрупнија при врху гранчице.

И тако из дана у дан.

Дуње стоје недирнуте, зову...

Тог поподнева повуче ме Васо за крај капутића:

– Хајдемо брзо!

Пристадох без поговора.

Држали смо се за шаке и трчали...

– Зашто си ме звао? – нијесам могао више да издржим.

Он ни ријечи.

– Говори! – стиснух га јако за прсте.

– Могли бисмо убрести по једну дуњу...

– Одакле! – као чудим се.

– С ове Мргудове! – шапну ми на уво. – Један ће пазити, а друга...

– Ја ћу бити стражар!

– Да видимо, рашири Васо прсте за дишпарање.

Скуписмо по десет каменчића и отпочесмо:

– Дишпар – пар!

– Пар – дишпар!

Наједном ће Васо побједоносно:

– Тиии!

– Да видим? – пружих руке на његову гомилицу.

Он би бржи: зграби каменчиће и разбаца их.

Отпочели смо поново.

Имао је више среће. Ја шест, а он десет.

Био сам љут и готово трчао испред њега.

– Овдје ти је најлакше прескочити... претече ме.

– Нећу!

– А изгубио си?

– Не могу, иако сам изгубио...

– Ја ћу пазити.

– Пустите ме да идем!

– Баш си права кукавица и нећу се више дружити с тобом.

– Ако ме виде?

– Нема никога!

Не размишљајући више – прескочих грађу и наћох се под дуњом. Треснух грану. Стадоше падати: топ, топ, топ...

Зграбих двије и као зрно из пушке – натраг. Васо ме чекао за шипковином.

Дуње су биле велике и тешке. Љуска им глатка. Ни трага оној губи која се закачи за незреле. Пуцале су под зубима, пуштале слатку воду, силазиле низ грло без оне опрости и запињања.

Гризли смо остатке до срчице кад нас пристиже Стево, ђак четвртог разреда, и застаде поред нас:

– Дуње?... Украли сте с оне Мргудове!

– Дала нам једна жена... – промуца Васо.

– Добићете ви! – запријети и отрча Стево.

Кад сам стигао кући, баба ми даде да ручам и распитује се како је било у школи.

Касније сам узео читанку. Гледам у отворену страницу а мислим на дуње. Стево ће да каже оцу. Тешко мени!

Отац ће с посла доћи у смркавање. Зато боље да се наћем у кревету.

Пожалих се баби да ме боли глава и легах.

– А гдје је Мирко? – запита отац чим уђе.

– Спава.

– Задријемало му се раније но обично! – рече само толико.

Вечерали су њих двоје, па легли...

– Ујутро ме отац подрмуса!

– Устани да се спремиш за школу!
Обученог – позва ме к себи, код огња.
Јеси ли се наспао? – гледа у мене.

Промуцах да јесам.

– А што си лијепо снијевао?

Ја се посве збуних.

– Да нијеси оне Мргудове дуње? – зграби ме за мишицу.

Уздихтах од страха.

– Почео си да крадеш! – диже шаку, али се савлада, опусти је.

– Колико си их украо?

– Нијесам...

– Истину, или ти пуче глава о плочи као тиква!

– Двије...

– Једну за тебе, а другу за твога вјерног друга Васе!
Мучао сам држећи шаку на очима.

– Да вас нијесам више видио заједно! – запријети.

– А ти му дадни двије највеће дуње! – окрену се баби.

– Нека сврати у Мргудову кућу и рекне: „Украо сам јуче двије дуње и јутрос их враћам!“

Јеси ли разумио?

– Јесам...

– Ако тако не учиниш, немој ми на очи излазити!

*

Идем у школу. Сам. У торби ми дуње. Треба да их предам Мргуду. И рекнем оно. Страшно!

А морам. Отац је наредио. Он ће питати Мргуда. Шта би са мном било, да не послушам!

Васо ми је крив. Он ме наговорио. Готово је с нашим пријатељством.

Већ сам код њивице. Тамо је дуња. Под њом су и оне тресене. Нико није долазио од домаћих. Они и не знају.

Да пребацим и ове двије код њих?

О отац!

Стево је права тужибаба. Он ће свакако рећи и учитељу. Мрзим га!

Пришао сам мурви и прилијепио се уза стабло као неки његов прираштај.

Дрхтим од немира...

У кући се нико не чује. Можда још спавају?

Ђаци промичу ка школи.

Закаснићу!

– Мргуде! – изговорих да ни сам нијесам чуо.

– О Мргудеее! – подухватих јаче.

Врата се отворише и помоли се човјек у гаћама и кошуљи.

Као да ми земља стаде пропадати под ногама.

– Ко зове? – пита Мргуд.

– Ја...

– А чији си ти, дијете? – примиче се.

– Ђурана Машанова...

– Па шта ћеш, реци!

– Дошао сам... – зајецах.

– Анђео с тобом, мали! – спусти ми длан на главу.

– Дуње...

– Хоћеш дуњу? Иди убери! – окрену руку доље.

– Донио сам...

– Донио?

– Двије...

– Одакле си донио?

– Од јуче...

– Како то „од јуче“?

– Узео сам твоје... Украо...

– Зашто их нијеси појео?

- Јесам њих, али ми је отац рекао да ти донесем наше.
Он се насмија:
– Носи и кажи оцу да сам ти их поклонио!
– Не смијем... – извадих дуње из торбе и спустих их на камен.
– Узми кад ти велим!
Ја побјегох.
– Поштени Ђуран Машанов – пошрати ме Мргудов глас.

ОЧЕВ ПОБРАТИМ

Мој отац је имао побратима у Крајини, код Језера. Звао се Алуш. Отац је много причао о њему:

– Село му је високо над Језером, па опет често наврати до мене: донесе дувана, смокава, питомих шипака. Сједимо и разговарамо. На одласку му справим рибе. Они немају мреже. И нијесу рођени аз тај посао...

– А гледаш ли му кадуну? – прекиде га баба.

– Као и тебе сада. Не крије се та од мене. Већ сам неколико пута био код њих у гостима. И рубље ми је прала. Однесе га побратим, отме ми на силу, јер би се волио и сам помучити но га слати онако замазано и смрдљиво од рибе.

– Имају ли дјече?

– Четворо. Лијепа су као јабуке. Обгрле ме кад пођем. Само не знају нашки...

– Ти си, ваљда, већ научио њихов језик?

– Десетак ријечи: дјал, нусе, бабо, бук, уј, беса... – набраја он као да из књиге и одмах тумачи шта значи која од њих: дијете, жена, отац, хљеб, вода, вјера...

Једном је и запјевао неку њихову пјесму: зажмурио и ставио дланове на уши, па почео – отегнуто и тужно као да нариче.

Мени су сва та објашњења била недовољна. Стотину се питања ројило у мојој глави. Ипак се нијесам усуђивао ниједно да му поставим. Он не воли да се уплијећем у разговоре за одрасле. Зато је баба плаћала.

– Је ли далеко Крајина? – запитао сам је кад оца није било код куће.

- Са друге стране Језера.
 – Била си тамо?
 – Не, у овој памети! Међу том незнанијом...
 – Шта је то „незнанија“?
 – Па... – сплела се она.
 – Како „па“?
 – Друга вјера... други обичаји... други народ...
 А кажу ли они за нас „незнанија“?
 – Ми смо бољи од њих!
 – А љепши?
 – И то!
 Имамо ли свега што и они?
 – Свега!
 – Па гдје су нам кестени – гледам је побједоносно.
 – Кестени... – замислила се.
 – Једу ли хљеба? – хоћу да је још ловим.
 – Од чега би другог живјели!
 – Лијепог, као овај наш?
 – Не оваквог!
 – А рекла си, кад је отац донио оног њиховог – бијелог и танког: „Иако га не квасе и не соли, слађи је од нашег“!
 – Баш си право злопамтило! – насмијешила се.
 Али чим јој досадим питањима, умије и да подвикне љутио:
 – Остави ме већ једном на миру!

*

У комшилуку сам имао друга Ђорђа. Повоздан смо били заједно. Играли смо најчешће игру „побратим“. Ја сам био Алуш, а он мој отац.

Код једне локве раширио би он по шипковинама крајке мрежа, да се суше послџе лова, а уз огањ пекао „укљеве.“ на шипков прут нанизане кочањиће зеља које смо брали из наше баште.

- Ја сам долазио одозго, с торбицом о рамену.
 – Добар дан побратиме! – јавио бих се.
 – Добра ти срећа, побратиме! – дочекао би.
 Рукујемо се и сиједамо један насупрот другог.
 Огањ пламса, подјарен сувим гранчицама, а „рибе“ цврче на жару.
 – Да осолимо мало уста! – скида он кочањиће са жара.
 Ја из торбе вадим „хљеб“.
 Приносим устима, „жваћемо“...
 – Да се засладимо кестенима! вадим храстов жир и стављам на жеравицу.
 Послије отпочне разговор.
 – Како нусе? – пита он.
 – Иде по уј и пече бук!
 – А дјали?
 – Слушају свога баба...
 И пјевамо ону очеву пјесму Не знамо ријечи, али смо некако ухватили мелодију...
 Најзад треба да се растајемо. Он ми пружа „рибе“ за нусу и дјале, а ја њему торбу „кестена“ за његову нусу и његовог дјала.
 Стављамо шаке на прси (видио сам како је отац показивао) и клањамо се један другоме.
 – Нусе је рекла да пошаљеш гаће и кошуљу да ти опере! – као присјећам се.
 Он оклијева...
 – Брзо побратиме! – не одустајем.
 Ђорђе свуче кошуљу и загуља је.
 – Па ћеш у недјељу бити наш гост...
 – Много је то, побратиме!
 – Желе нусе и дјали!
 – Морам ради њих... Али ћеш и ти једанпут доћи у моје село.

- Хоћу, вала!
- Беса?
- Беса! – пружам му руку.

*

Понекад се попнемо на брдо изнад села, одакле се види Језеро – исплетено острвима.

Гледамо дуго са шакама изнад очију...

– Ето Крајиие! – узвикнем ја. Он не смије први. Мој отац је тамо и мени припада старјешинство.

– У оној млијечној магли? – јавља се и Ђорђе.

– Не! – одсјекнем.

– Иза оног острва са два шиљаста брда?

– Даље!

– Код планине која има бијели врх?

– Ближе!

– Оно село са кестеновом шумом?

– Шта још има?

– Смокве!

– И?

– Рибарске мреже на обали!

– Јесу ли саме?

– Ту су и рибари! Крећу се...

Потребно је још „препознати“ мога оца, „видјети“ Алуша између кестенових стабала...

Једном је Ђорђе, на моје велико изненађење, „уочио“ нусу и четворо дјали. А нусе је била завијена од главе до пете чаршавом...

– Погледај добро да ли је то она! – нијесам хтио да му одмах признам.

– Она главом!

– Како је препознајеш кад се завила чаршавом?

– Сада открива главу: да јој је хладније...

*

Отац се вратио из риболова. Уловио је доста. Сва нам кућа мирише по укљевама. Задовољан је и изгледа свјеж као да са одмора долази. Донио је и радосну вијест: у другу суботу долази нам у госте његов побратим – Алуш! Остаће до понедељника. Двије ноћи и читав дан.

Пресрећан сам. Скачем испред куће. Наједном се отиснух низ рудину, до Ђорђа.

Испричах му све – брзо и ватрено.

Договорисмо се да у суботу предвече сиђемо на Језеро и чекамо. Гледаћемо иза неког грмена. А чим Алуш и отац пођу, ми ћемо пречцом натраг. Прије њих ћемо бити код куће. Ђорђе ће остати код нас до касно. Пећи ћемо кестене које побратим донесе. Сљедећи дан – стално уз побратима: слушати шта говори, упознавати га, тражити да нам каже још неколико албанских ријечи...

Бабу није веселио тај долазак...

– Којег ће ти ђавола Албанез у кући? – рекла је оцу.

– То је поштен и добар човјек. Он је мој побратим!

– Доста ми је већ тих твојих побратима и пријатеља!

– Доста стара! – љути се отац.

Она прекине, ради нешто по кући, па опет:

– Бојим се да ће ми тај Алуш напунити кућу ушију! Како да их послѣ истријебим?

Нема их он. Чистији су него ми.

– А шта да му спремим за јело? Они не једу свињетину.

– Заклаћемо кокота!

– То је само за један оброк...

– Има рибе, сира...

– Радије бих дочекала петорицу наших но њега!

– Вољела ти или не, мора бити како ја хоћу!

Читаво вријеме била је намргођена, осорна. М жалила се комшиницама. Нијесам се освртао на то њено гунђање.

Она сада негодује, а послије ће да се поломи око госта. Мислио сам на побратима. Сваки дан чинио ми се дужи...

И страховао сам од непогода на Језеру: кише или вјетра који би подигао валове. Тада ништа од доласка!

Пошао сам код старог комшије Томана. Он је био мајстор да оцијени какво ће бити вријеме.

– Хоће ле потрајати ова ведрина? – запитао сам га.

– Свакако до мијене... Још деветнаест дана!

– Зима је ово и није јој вјеровати?

Старац се насмија:

– А куда намјераваш те се толико бринеш о времену?

Нијесам одговорио. Окренуо сам се да идем кући.

– Не бој се ни кише ни снијега, дијете! – попраати ме он.

*

Побратим је дошао. Добили смо дарове: кестена, сувих смокава, бомбона. Баба ткану поњаву од домаће вуне – велику и шарену. Овеселила јој се.

Опчаран сам потпуно. Не скидам поглед са њега. Много је љепши од мога оца: брци му велики и уфитиљени, а очеве расути и објешени.

Побратим није дозволио да му се успе више од половине тањира чорбе. Захватао је пажљиво и залагао без оног очевог стрецкања и дувања. Ниједна кап му није пала на трпезу или кошуљу као оцу. А појео само једно крилце пијетла, обрисао руке, поодмакао се

– Бурјум! – нагони га отац,

И баба грпа батак у његов тањир.

Није им помогло. Он већ завија цигарету. Сва му једнака, као сливена, а очева вазда на једном крају танка, а на другом дебела.

Отац се распричао.

Побратим само потврђује климајући главом.

Баба је запазила његову бијелу кошуљу, па на кревет ставља чисте чаршаве.

Прићох јој и шапнух да ћу лежати с побратимом, а она вели да госту самом треба дати кревет.

Када смо пошли к огњу, баба ме одаде:

– Овај те заволио. Хтио би с тобом лежати.

– Дјали мој! – позва ме он к себи и помилова шаком по коси.

– Одмах у постељу! – нареди ми отац.

Био сам љут на њега. Тај ми увијек ускраћује задовољство. Вирио сам испод покривача, ослушкивао...

Сјутрадан смо, Ђорђе и ја, стално били уз побратима. Оцу је то сметало и гјерао нас је: намргођеним погледима, руком, ријечима. Ми се мало удаљимо, па се опет примакнемо.

Пратили смо их када су пошли: да му отац покаже наше њиве.

Чим су сјели под смоквом, сједосмо и ми – с друге стране стабла.

Провирујемо, слушамо.

Отац му прича о себи, о ратовима кроз које је прошао.

– Па! Па! – потврђује он.

Ми смо жељели да чујемо побратима, а не оца. Али тај читаво вријеме није хтио да разведе. Одобравао је, смијешлио се, био срећан што други говори...

*

Ново искуство донијело је измјене у нашој игри „побратима“. А играли смо је још дуго, све док нас не освоји крпењача...

ДАР

Био је посљедњи дан школске године. Ја сам испао најбољи у четвртом разреду и једини добио књигу – дар, како смо то онда звали.

Враћали смо се кући. Са мном су другови, Саво и Петар. Они ће да ме бране у случају напада. А код нас се у оно доба често вршила отимачина дарова. Увијек би се нашао неко погођен. Или завидан. Окупио би тај пријатеље и навалио. Ако је противнички табор био јачи и борбенији, дар то мијењао господара. Или био поцијепан. Ово је више пута имало тежих посљедица: Умијешали би се доцније старији, свађали се и тукли, тужили се пред судом. И у тамницу су ишли због тих дјечјих дарова.

Мени је опасност могла да дође од Радивоја и његових најбољих другова – Филипа и Никице.

И Радивоје је био одличан ђак, мој највећи такмац кроз све четири године. Ипак је у свједочанству имао три четворке, а ја само једну – из пјевања.

– Ако не однесем ја дар, неће, вала, ни други! – пријетио је он.

Био сам спреман да се с њим у свако доба обрачунам. Иако годину старији – био је мањи и нејачи од мене.

Али како да се изађе на крај с Филипом? Тај је био и јак и храбар. И свађалица, да му нема друга. Није било дана да некога уплаканог не пошаље кући. А догађало се – и крвавог.

Мене је још у другом разреду оборно и сио ми на леђа. Други су га дигли. Касније сам га прстигао висином.

Можда и снагом. Ипак сам га избјегавао, клонио га се као ђавола, подносио његову надменост и изазивање.

Иза онога Радивојева пршења крио се он. У то сам био сигуран. Стрепио сам. Али нијесам рекао оцу и баби што ми се спрема. Није ми дао понос.

Радивоје и његови отрчали су међу првима: да заузму бусију, сачекају, навале.

Нас тројица идемо посљедњи. Цепови су нам пуни камења. Саву и Петру по један у свакој шаши. Мени само у десној. У лијевој носим дар – пјесме о Краљевићу Марку. Била је то подебела књига. На предњој корици насликан Марко на своме Шарину: коњ се пропео на стражње ноге, а Марку буздован у руци. Моји ће се овеселити. Баба ће да ме љуби. Отац ће тражити да му читам. Он воли јуначке пјесме.

Само да однесем кући ту драгу књигу!

Већ смо пријешли један дио пута. Онај иза сусједног села, у коме је школа. Он је био безопасан. Зато смо ишли спокојно. И споро. Да оно неугодно буде што касније. То не бисмо признали ни самим себи, али је било тако.

Наступио је опасан терен.

– Гдје ће нас сачекати? – отпоче Петар. – И како?

Саво ћути. Он изгледа уплашен. Вјероватно се каје што је с нама. А у њега сам се највише уздао. Присни смо и нераздвојни. Сава сам и задужио. Не би свршио разред да му није било моје помоћи из рачуна. Храбар је и кидишљив, мада нејачак.

Петра сам увијек смаграо превртљивим, половичним. Стога му се нијесам жалио: да не каже онима, да им не открије мој страх и наоружа их тиме још више.

Али по изласку из школе – приђе ми он и рече:

– Ја ћу с тобом и са Савом. Биће нас тројица. Тројица на тројицу, па коме опанци, а коме обојци!

Сада је, супротно Саву, оран за бој. Све поскакује и коси својим црним очицама.

– Ја ћу на Филипа, а ви подијелите ону двојицу! – предложи Петар.

Он Филипа! Онај би га у зубима носио. Опет, и Петар има предности: брз је као зец и добар стријелац каменом.

Осјетих се лакшим. Предахнух. Најтежи посао је препуштен другоме. Мој посао. Јер је књига моја и најјачи сам у групи. Захвалан сам му Много. И криво ми што сам рђаво мислио о њему, биједио га...

Али шта се то догађа са Савом?

– На кога ћеш ти, Саво? – запитах га.

Он се прену, као да дође себи:

Ви говорите о неком бирању! – погледа зачуђено.

– Но? дочеках.

– Могу напасти заједнички, засути нас иза неког великог камена...

– Тим боље! И ми ћемо заклон, па у њих! Петар им неће дати ни да помоле главе...

– Само нека који покуша! – направи Петар замах руком као да је отпочело.

– Ако Филип изабере тебе? – окрену ми се Саво. – Ти носиш дар.

То ми не паде лако. Претрнух.

– Борићу се! – хоћу да улијем храброст и себи и њима.

Петар поскочи:

– И ја!

Саво се осмјехну. Кисело. Дође ми да га ошамарим. Отјерам. Једва се уздржах. Али је моје осјећање према њему поремећено. Петар је почео да заузима његово мјесто.

Напустили смо голет и ушли у густу грабову шуму. Ту да је језиво и кад се не очекује напад.

Идемо један за другим. Петар је први.

Ја стискам камен у шасти. Ријешен сам да циљам у тижело. Из све снаге. Нека погођени осјети што је ударац...

На раскрсници дужег и лепшег пута, куда иду одрасли, и краће али слабе постопице за козе и оне којима се жури – стадосмо и почесмо се одлучивати.

– Ја сам за прави пут! – вели Саво. њиме увијек идемо и из школе и у школу – осим кад задоцнимо.

– Ја предлажем овуда! – скрену Петар ка постопици. – Брже ћемо на цесту. Код Драговића кућа. Онда остаје још једно опасно мјесто – Томашева главица. Испод ње ћемо пројурити...

– Ти можеш куда те воља, а ја ћу овамо! – закорачи Саво путем.

Ја још стојим. Чекам. Ипак ћу најпослије за Петром. Знам то.

– Бојиш се! – добаци Петар Саву.

Саво застаде, окрену се, погледа га мрко:

– Да ти баш докажем како нијесам кукавица! – окрену и он пријечцем.

Ја за њима.

Петар је десетак корака напријед. Он се често окреће и маше нам рукама: да идемо слободно.

Пратим га пажљиво. Сигуран сам у њега. Размишљам чиме бих му се одужио за ово...

– Ураа! – чу се повик одостраг.

И камење зафијука изнад наших глава.

Дадо смо се у трк.

Саво је упоредо са мном. Задихани смо обојица.

Један ми камен додирну уво. Зажари.

Петру нигдје трага. Умакао је.

Саво ме потегну за кошуљу:

– Да им се одупремо!

Камење лети преко нас, удара у грабове гране, пада сприједа, позади, са стране.

Окренусмо се.

У нападу Никица и Радивоје. Без Филипа! Шта ли је са њим?

Али нема времена да се о томе мисли!

Засипају они.

Одговарамо ми.

Укрстила се „вагра“.

Не попушта ни једна ни друга страна. Одстојање је још увијек исто.

– Ево вам крушака! – добацују.

Узвраћемо вам дуњама!

– Дар је мој! – виче Радивоје.

– Од ћоравог ти Милете остао!

Камење око нас је нестало. Морамо да скакућемо и лијево и десно, купимо оно што они баце, чупамо из тврде земље.

И противници имају исте тешкоће.

– Да их похватамо? – предложи Саво.

– Хајдемо!

Ми к њима, а одостраг Филип:

– Стани мало од Добоја Мујо!

Нађосмо се између два огња. Непролазна. А с Филипом је и Петар. Он нас је издао. Гад! А његово камење иде право. Звижди.

Непријатељ је све ближе.

– Овуда! – повукох Сава и ускочисмо у грабовине.

Одједном се нађох сам: трчим, падам, дижем се, прескачем, провлачим између грана и драча које ме хватају за одијело и задржавају...

– Не можеш утећи!

– Саво ти је заробљен!

-- Дај нам дар, па ћеш сачувати главу!

Преда мном – међа. Висока, А по њој драче. Нахериле се. Пријете.

– Сада си готов! повика Филип иза мене. Залетјех се и скочих.

На другој сам страни међе. Пао. Филип је код мене:

– Дар!

Ударамо се. Он објема песницама, а ја једном.

Филип би да се ухвати у коштац, а ја се измичем, за-скачем га, користим премоћ у дужини руку, у висини.

– Чекни само! – увуче он главу међу рамена и журиш на мене.

Дочеках га новим. Посрну Али не паде.

– Ево мене! – притрча Радивоје.

Саво за њим. Ухвати га одостраг и уклијешти.

Ја Филипу дадох још један ударац ногом, оборих га...

Кући сам дошао искрвављен и поцијепан, без капе и једног опанка.

А моме дару, двоструко зарађеном остала негдје корица са сликом Краљевића Марка.

Оца није било код куће, а баби рекох да сам пао трчећи.

И, срећом, све се заврши на томе!

КРУШКЕ

Отац дође раније но обично.

– Сад ће ручак... – узвртје се баба око огњишта. Нелагодно јој што он мора да чека.

– Кратак дан, па се није могло доспјети? – плуну отац и надланицом десне шаке очисти брке. Још није погледао ни бабу ни мене. Није ни цигарету запалио како обично ради у очекивању оброка. Лош је то знак. Само нека се та његова љутња на бабу окрене. Она ће лакше издржати. Она не треба да се плаши батина. А сумњиво ми је што се прво на њу окомио. Тако је било и прошли пут. Онда сам дошао на ред – ја.

Присјећам се свега што сам учинио првих дана. Ништа нарочито. Ништа тешко. Мали иступи према баби не би га, ваљда, наљутили. А она се неће ни пожалити.

– Опет ове несрећне махуне! – промијеша он кашиком кроз тањир, захвати, изасу све на траг.

– Нијесам имала ништа друго. Зеље је ситно, тврдо, грко. Треба му кише.

– Да си бар ставила комадић сланине!

– При крају је. Година дуга, а вазда нож у њу... Отац је отпочео.

И баба се примаче трпези.

– Ходи, Мирко! – позва ме баба. Оклијевам.

– Дођи да једеш, јер... – пресјече отац мисао.

За трпезом сам. И залажем: помало, ријетко, бојажљиво. Узбудило ме оно очево „јер“, отјерало глад. А оно може да се различито тумачи: једи јер послје нећеш доби-

ти, једи док ти нијесам дао оно што тражиш, једи јер треба да се обрачунамо нас двојица...

– Баш је ово слаб ручак! – лупну отац кашиком о трпезу.

– Хоћеш ли мало сира? – спремна је баба да донесе. – Не!

Баба скупи усне и обори главу.

Отац се окрену к мени:

– Послије ове чорбице, добро би дошао грозд доброг грожђа. Је ли, Мирко?

Осмијехнух се и брзо уозбиљих. Зашто наједанпут то! Грожђе је тек почело да шара. Већ сам чупао прва зрна, опора и кисела, и увијек настојао да се то не примијети. Није ми то он бранио ранијих година, ни приговорио ми није. Јутрос је био у винограду и опазио. Закачица, кад није могао за нешто друго да се ухвати. Присјешће ми...

– Ни смокве не би биле за одбацити, ни добра лубеница... Али код нас стиже у невријеме. Док радиш – оскудица, а кад посла немаш – свега доста!

Тврд израз његовог лица раскрављивао се. Попуштала је и моја бојазан. Није то било због мене. Наљутило га закашњење ручка, махуне које се понављају из дана у дан... Сада је већ прошло. И хоће да заглади. Зна он да буде такв.

– Баш не умијемо ми овдје. Нико нема ни крушке ни јабуке. Једино оне Петкове крушке. Али тај не би дао ни ђаволу од њих да га отрује. Не зна ни сам какве су. Ни дијете његово.

И баба стаде да оговара Петка.

Ја се подсјетих на оно преклањско. На Петковој крушци је било више плодова но лишћа: дугуљасте, жућкасте, са неком танком и мрежастом љуском кроз коју се готово назире срчика. Мамиле су ме, тјерале да више пута дневно туда прођем, зауставим се... А стабло – дебело и

накривљено да се трком уз њега може попети... Било је подне – вријеме кад би требало да је Петко на ручку. Одлучих се. Скочим преко нахерених драча које су браниле прилаз, па неколико брзих и дугих корака по лединици, па на крушку. Петков повик из јасеника: „Ту ли смо, крушкару!“, натјера ме да скочим, побјегнем. Али без крушка...

– Једе ми се нешто слатко! – рече отац.

Баба хоће да скува кафу.

– Не могу те твоје јечменице. Праву или никакву! Прохтјело ми се оних Петкових крушка. И треба га оштетити, цицију! Шта мислиш ти, Мирко?

Погледах га забезекнут,

– Брзоног си и окретан. Ту бабину торбу и – магла! Биће доста за нас троје кад је напуниш. А зреле су, могу јемчити. Шећер који се сам топи у устима. Синоћ сам се дочепао једне, понудио ми Петко кад сам онуда пролазио. Мислио је да нећу узети, а ја – пружих руку. Мора да је поштено оплакао!

Још нијесам био начисто шта он хоће. Просто нијесам могао да повјерујем својим ушима. Разумио си и одмах на посао!

– Нијесам...

– Е, баш ти је тврда глава! Узми торбу и донеси од оних Петкових крушка. Хоћемо да се засладимо.

– Ђуране! – завапи баба – Зар ти?

– Ја сада говорим!

– И велиш... – замуцкао сам.

– Двапут се у млину збори! – постојао је све горопаднији.

– А преклани си ме истукао кад ти је казао Петко? Крв ми је на нос избила.

– Оно је било друго!

– Ако ме Петко ухвати?

– Спава он сада!

– А вазда ми говориш: „Узми од свега што има у кући, али се чувај туђег као живог огња!“

– Види ти њега! – устаде и протегну се. – Умјесто да без ријечи послуша свога оца, он навалио са некаквим глупим питањима? Иди одмах или ти пуче!

– Нећу! – захвати ме бијес.

– И ја му велим! – дочека баба.

– Нећеш? – извуче каишину из панталона. – А знајте, – простијели очима и мене и бабу – Ђуран Николин није полудио да своје дијете у крађу гони! Није му, на жалост, ни потребно. Родио се крадљивац ондје гдје га никада раније није било... Ископ!... Али, одвикнућу ја тебе. Оне Петкове крушке ће ти на кожи израсти. Косио он, сиромаш, јутрос дјетелину, а мој ти син на његову крушку. Пуну торбу. Казуј гдје си их сакрио.

Хтио сам да се правдам и закунем свим што ми је најмилије, али ми та неистина потпуно завеза језик и натјера сузе.

– Брзо! – примиче се. – Нијеси, неситу, ваљда могао све да пождереш!

– Није он! – подвикну и баба. Откуд ти знаш?

– Био је стално код куће...

– И ти! И ти!... – осмотри је са потцјењивањем и уздиже руку из које је висио каиш као нека змијурина.

Уто кроз отворена врата уђе Петко.

– Спремамо се за наплату оног јутрошњег дуга! – пресрете га отац и замахну на мене.

– Не! – испријечи се Петко између нас и дочека ударац. – Није он. Мрђенов ђетић. Пронашао му Мрђен крушке и донио их. Трчао сам да прави не страда...

– Како ти оно малоприје: „Јест твој Мирко! Видио сам га кад је прескочио грађу и познао по кошуљи...“?

– Преварио сам се. Било је поиздаље...

- Мислиш ли ти да сам ја ово дијете на путу нашао?
 – Не, Буро... Никако!... Ето... – узврпољи се Петко, ситан, руњав, слабодух.
 – А да сам га премлатио?
 – Било би ми тешко. Би, хљеба ми којег смо много заједно појели!
 – Вала боље да се никад нијесмо ни видјели!
 Отац је био и даље намргођен. Очекивао сам да ће насрнути на Петка. А жао би ми било. Петко је тако ништаван према оцу, застрашен. И дошао је да каже, да ме спаси.
 Отац забаци каиш око паса и стаде да га притеже.
 – Опрости, Буро! – крену Петко.
 Отац ни да га погледа.

НАШ РАЗРЕДНИ

Највиши од свих, и најгоре одјеვენ, нашао сам се у једном одјељењу првог разреда гимназије.

Сви у моме одјељењу били су мушкарци. И сви! из града.

Од првог часа стали су да ме попријекно гледају, да се дошаптавају, да кују некакве планове.

Један дебељушкasti, још му нијесам знао име, приђе ми и рече:

– Откуда ти, сељачино, овдје? Зар не видиш да си залутао? Боље да се што прије изгубиш и потражиш мјесто које ти одговара!

Окупили су се и други око нас уперили руке у мене и повикали у хору:

– Сељачинооо!

Неки малени, трбушasti, донесе метлу и пружи ми је:

– Иди да чистиш улице!

Не би се гај баш лијепо провео да није ушао наставник и повика да сви идемо на своја мјеста.

Ипак ме ни тада нијесу оставили на миру. Осјећао сам њихове погледе у мене. Пекли су ме. И гјерали да се окрећем на све стране, да гледам којекакве гримасе на њиховим лицима, извучене језике.

Сједио сам сам у клупи. Бранко, коме је разредни одредио мјесто до мене, преселио се већ наредног часа код оне двојице у другој клупи.

Био сам усамљен. Тужан. Нијесам учествовао у весељу других, у њиховим радостима и бригама, у ђачком животу који је вррио и у учионици и по ходнику.

Када су ме једног пазарног дана видјели код бабе, која је продавала усољену рибу, сјутрадан су сви зачепљивали носеве кад поред мене прођу. Чула су се и добацивања:

– Клијен!

– Шаран! Укљева!

Бранко тога дана није сједио код мене ни на часу разредног старјешине.

– Зашто си се преселио? – запитао га разредни.

– Не могу тамо!

– Свако треба да сједи на мјесту које сам му одредио! Нећу дозволити да у једној клупи сједе тројица, а у другој само један.

– Он... Он... – одлучивао се Бранко.

– Шта хоћеш да кажеш?

– Он смрди на рибу!

– На рибу? Чусте ли ви њега! А појао би и он, и сваки од вас, најмање кило рибе кад бисте је имали!... И није лијепо тако говорити о своме другу. Тако не раде добри дјечаци. Одмах иди к њему и пружи му руку да ти опрости!

Бранко је морао да дође, али није пружио руку. Сио је на крај клупе и окренуо главу к зиду. Разредни је то опазио. Он је опазио и Бранкову шаку на носу, али није ништа рекао. Стао је да објашњава нову лекцију из граматике.

На часу математике израдио сам задатак који нико није знао у одјељењу. Наставник ме похвалио пред свима. А то је било лоше за мене. Постали су дрскији, отворенији. Један ме гурнуо лактом за вријеме одмора. Други ме представљао ученицима из сусједног одјељења:

– Погледајте га добро, али прије затворите нос шаком!

Свашта сам размишљао: да молим да ме премјесте у друго одјељење, тамо гдје је било и дјеце са села; да одем кући и више се не вратим; да хватам насамо једног по једног и истучем...

Ништа од тога нијесам урадио. Гутао сам, плакао кад ме нико не види, избјегавао и оне из других одјељења којима су хтјели са мном лијепо. Постао сам мрзовољан, смршао. Нијесам се пожалио ни баби, која је често долазила, ни газдарици...

Једне суботе одржали смо само два часа (неки наставници нијесу дошли) и сви из мога одјељења отишли су на пољану близу града. Имали су праву фудбалску лопту. Ја сам ишао за њима.

Подијелили су се у двије групе, а ја остао као једини гледалац.

Кипјело је у мени, преврело. Ускочио сам у игру и стао да трчим за лоптом по ледини. Гурао сам их, обарао, дочепао се лопте и појурно с њом ка голу...

Сви стали и гледају у мене.

– На њега! – повика Бранко.

– На њега! – заори се много гласова.

Било ме срамота да бјежим. А глупо чекати њих толико. Зато кренух полако натрашке, спреман да поштено „дарујем“ онога ко први стигне.

Био сам јако узбуђен.

Заустави ме нека висока међа. Прислоних се уз њу.

– Сада! чу се повик.

Безброј шака паде на мене.

Прућих се онесвијешћен на земљу.

Не знам како сам и када у стан дошао. Био сам у грозници, у бунилу. Свашта ми се привиђало: да ме газе ногама и дах ми из тијела гјерају, да ме чупају за уши и нос, да ми сједе на устима и хоће да ме загуше...

Дошло и оздрављење. Газдарица ме храни бијелим хљебом, сиром, колачима, воћем...

– Откуд то? – запитах је.

– Донијели су твоји другови...

– Они!

- Нема дана кад неко од њих не дође...
- Који су већ били?
- Никола, Раде, Будо, Јован...
- А Бранко?
- И он.
- Бранко има гргураву црну косу и сомотне панталоне...
- Тај долази сваки дан!
- Јесу ли били баба или отац?
- Твој разредни рекао је да им не јављам, да ће одсад све бити у реду између тебе и твојих другова...
- И разредни је долазио?
- Двапут. Једном довео и љекара.
- Пошао сам у школу.
- А тамо ме нијесу дочекали непријатељски погледи и празна клупа.
- Сви су стали да ме љубе.
- Ала је лијепо на свијету – прошапутах.

ЈАРЕБИЦА

Кад сам пришао кошу, нијесам је опазио.

– Опет празан! – повиках разочарано.

Као да се грудвица земље одлијепа и прошара пепељастим тракама. Стаде да скакуће и провлачи кљуном кроз шупљине коша. Он јој – црвенкаст. Биће га обојила зрнима дивљег шипка прије но је допанула ропства. Шипкови су им понекад једина храна. Из распуклог лако избишту свако зрно и оставе празну кору да се купи и суши, а цио проврте кљуном и праве у њему све дубљу и ширу јамицу. Оно што остане са крајева – докрајчују чобани. Не гади им се што је прљав птичји кљуном туда чачкао... Са кукурузног клипа, који јој је за мамац постављен, округлила је само неколико зрна. С врха његовог. Он ју је први дочекао. И ближе је била слободи ако јој та чудна и тајанствена направа запријети. Доскакутавала је и повраћала се. Измијешали се страх и глад. Најзад уложила: чупне зрно и одскочи, осмотри својим жмиркавим очима. Па опет... Послије неколико јуриша – одважила се: кљуц, кљуц, кљуц... Праћакнуо се клас, шкљоцнула замка, поклопио кош. Заграђена: одоздо земља, а одозго то чудовиште. Безглава јурњава унаоколо, узалудни покушаји... Заморена – увукла је врат узгрбљена леђа и – легла. Земља је њен највећи савезник. Она је безброј пута спасла од напасти. Непријатељ би прошао поред ње. Чак је и прескочио. Али ово је нешто друго, ново... Огољен кукурузни клас на мјесту гдје га раније није било постављан да се не мора узлијетати и повијати глава. Још штапић на коме је посађен, савије-

но дрвце, колац у земљи који све држи... Није требало. Лакомост пуста. И глад. Црвићи се завукли у земљу, а она смрзнута. Житне њиве већ давно обране. Ни дивље јабуке, ни крушке, ни дрењине. А то несрећно шипково зрно несито. Накљукаш се да ти вољка пукне, па опет гладан. Зато је глупо то њено лежање на земљи која јој је одједном постала непријатељ, то безотпорно чекање шапе која ће зграбити да кости пуцају. Треба се извући. Слободан простор је одмах иза те мрежате препреке. Бескрајан, Винути се, достигнути висину и кружити са оплуженим крилима. То је предах за њу тешку, за њу коју је природа поткрала. Ако опасност и даље пријети – даће брзим ударцима крила нов лет, побјећи далеко, па се тек спусти. И више никада неће бити тако непромишљена и брза. Па нека на сваком кораку буду поперени ти жућкасти кукурузни класови!

Устала је, покушавала, опет лијегала. Смјењивало се то много пута у току ове дуге и студене зимске ноћи. А кукуруза није више ни окусила. Сада је, ето, моја. Имам јаребицу. Први пут. Неће ми умаћи као она љетос. Наишао ја на гнијездо у покошеној дјетелини. Неколико младих Љупких. Са мрљама и пругама по перју. Поскочим за једно, а одостраг – крик! Велика јаребица. Укочена као да су јој слијепљена крила. Боље њу но птиће: ситне и неотпорне без материнске његе. Корак-два и испружена рука, али она – прхну. Када сам се окренуо – нигдје малих. Као да их је земља прогутала! Ухватио сам се за косу и загњурио лице у стабљике дјетелине које боду, заплакао...

Ову ћу понијети кући и начинити јој кавез од оног сандука у коме баба носи смокве за пазар. Имаће простора за скакутање, лепршање. Потребно јој је то. А неће јој фалити хране. Ни кад ја пођем у школу (био је зимски одмор). Даваће јој баба као и кокошкама. А у

прољеће ћу јој гнијездо направити. Од очешљане вуне. Нека њеним голуждравцима буде и мекано и топло. А они ће бити питоми.

Овај плијен није ми баш лако дошао. Јаребица, у ствари и није моја. Кош је Сава Вукалова. његов и кукуруз. његово земљиште на коме је уловљена.

Већ замомчен – он неће ни да говори са мнош. Презире ме. А уловљену јаребицу пронесе вазда испред наше куће (дужи пут за њега), застане и истури је да се боље види.

Неколико дана тражио сам његов кош и најзад ријеших да га слиједим: далеко иза њега, са скоковима у страну и падовима на земљу код сваког његовог окрета.

Тог јутра кад сам сазнао гдје се налази његов кош, нашао је двије јаребице.

Сјутрадан сам био први. Али кош је био поперен, а клас недирнут. Баш немам среће! А није лијепо ово што радим. Ипак Саво није власник свих јаребица које овдје живе. Оне су свих нас. А што он има кош и користи заједничко добро – треба га оштетити...

Минуле ноћи нијесам могао да спавам: непрестано сам се окретао и знојио, иако је ноћ била хладна.

Исплатило ми се, ево!

Ипак треба да пожурим. Ако ме он овдје затече – остаћу без јаребице!

Клекнух на десно кољено, а лијевим притискујем кош да се не помјери. Тако је радио и Саво кад је нашао двије јаребице.

Једном руком отворих враташца, а другу провукох унутра, шчепах јаребицу, изнесох.

Требало је све довести у ред, поперити опет кош, обманути Сава.

– Али – да се прво нагледам птице, да је помилујем.

Стиснух јој ноге прстима лијеве руке, а дланом десне је гладим од главе ка репу, шапућем:

Немој се плашити, лијепа моја, немој дрхтати. Чека те кавез. Обиље...

Она објеси главу и престаде да се тресе.

– Мртва! – олабавих прсте.

Кад сам дошао к себи, летјела је високо.

РАЗГОВОР УЗ ОГАЊ

И други разред гимназије свршио сам са одличним успјехом.

У трећем разреду пошло је како не ваља. Још у почетку. Нађоше ми неки јефттинији стан на периферији града и ту се упознах са рђавим дјечацима, научих да играм на карте које смо сами изрезали од картона, да скитам. Низале се јединице и опомене.

Бабу која је често долазила и доносила ми храну, увје равам у најбоље, измишљам пред њом некакве похвале и добре оцјене.

Једнога дана одлучи она да иде у школу, да види. Мора да је била нешто чула, дослутила.

– Није потребио! – одвраћам је. – А професори не воле да их неко узнемирава. Они се за то свете ђацима.

– Ипак идем, Мирко, – била је упорна.

Покушавам још с убјеђивањем. Вагрено.

– Значи да ти нијесу све чисте? – гледала ме упитно. Као да би хтјела да продре у моју унутрашњост, у оно скривено.

То је због ђака. Они би измислили како нијеси умјела да уђеш, како си свакакве глупости говорила наставницима... Ругали би ми се. Они нешто такво једва чекају. И сад ми кажу да смрдим на рибу. Видјели су ме с тобом кад си продавала укљеве...

– Не помаже ти изврдавање! – устаде она и крену.

– Ти у гимназију, а ја низ Белведер кући! запријетих. И учинио бих тако.

Она се опет спусти на столицу, уздахну.

– А ако ова наша мука буде узалудна? – рече мекшим гласом.

– Не брини, баба, – објесих јој се о врат и стадох је љубити.

Душ смо остали тако загрљени. Причала ми је о немаштини, о оцу који се свакаквих послова хвата да би се некако живјело.

Кајао сам се и обећао себи да ћу се поправити...

Приближавао се крај другог тромјесечја. Ја имам слабе оцјене из свих главних предмета. Бићу истјеран па у село да се више не вратим у школу. То би ми годило. Мрзим и учење и школску дисциплину. Баба би ми, можда, и опростила. Али отац! И сељани би ми се ругали, рекли ми као пропалом ђаку Периши: „И овај је хтио у господу, па му тиква била тврда!“

Мога оца, иако зна да буде пријек, цијене у селу. И ћеда су, кажу. А праћед је погинуо у борби на Широчком вису.

Њима се нико није могао ругати.

Ја сам ископ!

Згадио сам се себи, али не могу да се отргнем. Не дају ми другови. Ниједна утакмица на периферији града не може да се одигра без мене, ниједан несташлук да се изведе. Звиждукају повоздан око мог стана, зову ме, извуку и кад не бих хтио...

„Свадити се с неким од професора!“, сину ми у глави. Онда ће ме истјерати, послати кући као немирњака, а не као незналицу. То је свакако боље. И више ми доликује.

Чекао сам згоду не повјеравајући се никоме.

И она се указа. Убрзо Прозва ме наставник француског језика да одговарам.

– Рјечник! – загражи.

Дадох му неку прљаву свешчицу у којој је било свашта набрчкано. И смијешим се. Изазивам.

– И ово су ти француске ријечи? – намршти се он.

– Јесу! – хоћу да будем храбар.

– Да нијеси замијенио?

– Нијесам! – подвикнух.

Он се зацрвене, уздрма. Најпослије се савлада и забиљежи јединицу.

– Зашто? – побуних се.

Наставник упери руку у правцу врата:

– Напоље!

– Нећу! – лупнух ногом о патос. Излазиини! – устаде и закорачи пут мене.

– Овдје влада протекција! – добах из ходника...

*

Било се почело смркатати кад стигох пред кућу. Учини ми се да је сав свијет мој, да ме све поздравља: и бакарно небо на западу, игибање мурвог лишћа на вечерњем повјетарцу, и мекет козе у појати. Заборавих на оно што сам учинио и на бојазан како ће ме код куће примити. Прохтје ми се да запјевам – срећно и јако.

– Ипак се уздржах и приђох прозору. У кући је запаљена лампа.

Отац сједи на трonoшцу код огња. Бос. Ноге му црвеничаве. Биће да је орао. Тај је неуморан. И ћутљив. Сељани кажу да купује“. Једино воли да прича о риболову, о Крајини, о свом побратиму.

Над ватром се њише котлић.

Баба припрема међавицу за качамак. Омршала је, постарала. Ту су године. И тешко јој је. Она је и хтјела да се школујем, просто – извојевала побједу у борби с оцем. Некад сам јој био захвалан за то. И обећао јој робу од прве моје плате. „Само ти учи и буди ми жив, па ћемо лако за моју робу!“, загрлила ме и заплакала...

Отац запалио цигарету, замислио се нешто, загледао у котлић изнад огња.

– Хоће ли брзо? – обрати се баба.

Она подјари огањ.

– А шта ће бити с качамаком? – упита отац.

– Сурутке.

– Боље мало млијека...

– Усирила сам га. Треба однијети Мирку!...

Ја то слушам, гледам. Стеже ме у грудима. Застаде ми дах. Они оскудијевају да мени буде боље, голи су и боси да се ја не стидим међу друговима. А обоје вјерују да ћу завршити школу...

Шта да радим?

Мучиле су ме свакојаке мисли: да отрчим к Језеру и утопим се. да скочим у Дабишину јаму, да се отиснем у свијет...

Остао сам дуго немоћан. јадан. Онда...

*

Сунце се помаљало иза Вртиљке кад сам ушао у град. Идем улицом поред хотела у коме станује наставник француског језика, али не могу да се одлучим. Треба к њему. Испричати му све. Покајати се. Тражити опроштење. Он је добар. Тај још није записао ђака у дневник. Ђаци су га звали „сиротињска мајка“.

Једанпут сам отворио улазна врата хотела и устукнуо натраг. Неки пролазници ме осмотрише. Изгледам им сумњив.

Прикупих храброст и уђох.

Наставник је још у кревету, будан.

– Ти! – диже руку као да се спрема на одбрану.

Падох на кољена и зарих главу у његов покривач. Плачем и тресем се читавим тијелом...

Најзад се примирих и рекох му све. Истинито, као пред смрт.

Јадно моје дијете! – помилова ме по глави. Шака му је била мекана и топла.

– И хоћеш да се поправиш? – упита.

– Хоћу, вала!

– Сад у школу, па ћу ти помоћи! – стаде се припремати за устајање.

Помогао ми је да нађем нови стан. Запео сам свом снагом. Број слабих се смањивао. На крају тромјесјечја нијесам имао слабих. А на крају године добио сам свједочанство са врло добрим успјехом.

Доброту наставника нећу никада заборавити. Ни онај разговор уз огањ.

ЦЕМПЕР

Увелико се било разданило кад ме баба пробудила. Љутио сам се на њу. Нијесу ми иглице намотане свилом. А радио сам то изјутра, док постане видно за плетење, – начинивши прво шипковим цвијетом биљеги – отпочињао. Низале су се мрежина окна, пуниле дашчице, започињала нова обртања, иглице се празниле и биљегта била све удаљенија од руку. Тиме је и моје задовољство расло: добро је почело и испунићу мјеру од претходних дана. Три лакта мрежа за ловљење укљева!

Мрежа је расла. Мој труд се приводио крају. Примићу двјеста и педесет динара. На мојим грудима појавиће се први пут куповни цемпер: плавкаст, дебео, тежак. Моћи ћу читаву јесен да га носим без капута. Баш као онај Јовов. Хоћу да имам онакав. Не смета што је он адвокатов син, а ја сељачки. Обојица ћемо најесен у четврти гимназије. А бољи сам ђак од њега!...

Кад сам намотао иглице узео сам прибор и изашао напоље, сио на излизани камен под мурвом, задјенуо вилице на којима је смотана мрежа и стао да плетем. Главу сам увукао у рамена, а очи упериио у окна која су се као дуг ђердан низала једно до другогта. Лијевом руком држао сам дашчицу, а десна – савијена у облику српа – праћакала се кроз ваздух и захватала окна: понеко би прескочила, понекад захватила два, прекинула слабо упредену свилу...

Лоше – окренуло!

– Ово је због тога што си ме касно пробудила! – одушио сам на бабу.

– Надокнадићеш већ. И онако сав се згрчи и осуши од тог несрећног плетења.

– Морам кад нећете ништа да ми купите! Не могу го и бос у школу.

– Немаштина... – рекла је баба тихо.

Сунце је стало да пробија кроз мурву и смета ми. Ипак нијесам хтио да се премјестим, да изгубим ни часак времена. Доста је и ода јутрошње.

– И муве навалиле. Једна ме боцнула изнад ока и ја замануо шаком да је пригњечим. Иглица ми испала, заплегла се у мрежу, направила подеротину. Морао сам да крпим. Тих крпотина било је доста у мрежи. Њих је могло да запази и најслабије око. Марија, за коју плетем мрежу, љугиће се. Она може и да не прими мрежу, да од мога оца тражи накнаду за упропаштену свилу. То би ми тек требало!

Цемпер ће ми свакако лијепо стајати. Обући ћу га на два дана прије поласка у град и прошетати у њему селом „Гле, Мирка!“, викнуће понеко. А како ће тек бити у граду, у школи!

– Хајде на ручак! – позва ме баба.

Врућа чорба од кромпира још ме више угријала. Намотавао сам иглице протежући се и трљајући очи.

Тада је дошао сусјед Марко.

– Колико си данас оплео? – запита.

– Брз је и пребрз, – умијеша се баба – али ми се не допада што све новце хоће да стрпа у некакав цемпер.

– Цемпер! – подиже Марко подухле капке. – Добар ти је, ђетићу, и онај што баба оплете.

Грицкао сам зубима свилени кончић који ми се, мокар и рашчупан, пружио низ браду. Очи су ми се мутиле, развлачиле усне, играло нешто у грлу.

– Пристајеш ли? – приђе ми баба.

– Не!... Ја се мучим кад се други купају, добијам грбу, кварим очи... – губио се мој глас у јецајима.

– Осињак прави... – рече баба шапатам и даде знак Марку да не говори више о томе...

Мрежа је била довршена. Одмотао сам је са вилица, премјерио. Остало је нешто свиле. И то ћу да предам Марији. Само нека она донесе све новце и изброји ми их из руке у руку. Сјутрадан ћу у град и купити џемпер, па нека се цио свијет окрене!

Предајући се некој милини, која се увијек осјећа послије довршеног посла, очекивао сам Марију.

Љуљајући се, онако дебела, између шипковина – дошла је и стала да се љуби с бабом.

Позвао сам Марка да премјери мрежу пред Маријом.

– Добра мјера! – пружи је он Марији.

– Била ти срећна! – дочека баба,

– А ти? – тражила је Марија од мене благослов. Заруменио сам се и пружио јој руку.

– Ево ти! – извади она јабуку из џепа на сукњи.

– Новци? – оте ми се.

– Њих ћеш добити од бабе, јер ми је таман толико дужна за оно прасе које је прољетос однијела.

– Ох! – узвикнуо сам.

Задуго ништа нијесам ни чуо ни осјећао. Онда ме нешто ледено стегло за срце. Плакао бих и парао све на себи, а не могу, немам снаге. Поигравао ми је испред очију плавичаст џемпер, а наједном се све изгубило заувјек и остао сам сам погрбљен, мршав, са џемпером који је баба оплела од чуперака вуне, презрен, смрдљив од укљева...

ОМОВ ЗАКОН

На то сам помислио тек када су се отворила врата од наше учионице и ушао наставник физике. Он једног часа објашњава нову лекцију, а наредног испитује за оцјену. Слиједило је ово друго. А почеће од последње лекције. Тако вазда. Ко њу није научио – неће више да га пита.

О чему ли је оно причао на претходном часу?

Омов закон!

Завирио сам у клупу да пронађем уџбеник или свеску са прибиљешкама.

Остало ми на стану!

А не бих се сада ни користио њиме: већ не могу ни да гледам ни да мислим. Али, ваљда, нијесам такав баксуз да мене прозове. Има нас много у одјељењу.

Сву памет ми попила она јучерашња фудбалска утакмица Наш IVа гимназије играо са IVб. Требало је побиједити и освојити првенство школе. Ко да цијепа главу досадним лекцијама кад је у питању свој тим? А вријеме идеално за игру: ни кише, која је изјутра стално ромињала, ни сјеверца, који је надјачао кишу и пријетио нам.

Дошли су неки моји другови док сам био на ручку и стали да звижде, да ме дозивају. Чуо сам их, али ми неугодно од газдарице да приђем прозору. Чула их је и она и стала јаче да лупа посућем. Хтјела би да ме оставе. Она не воли да идем на улицу кад ме неко зове. Теже ми је него да је ту баба или отац. Свакако су је они наговорили да пази на мене. Послушала их је. Стога сам љут на те доље. Није требало да дођу. Боље да су то мени препустили. Чим ручам, погледао бих распоред часова и рекао као да

себи говорим: „Баш ништа немам да учим за сјутра!“ Сложио бих књиге и изашао. Газдарица би једва дочекала да је оставим саму: воли да прилегне и продремуца.

Они одоздо и даље зову. Гласови различити – од пискутаних дјечјих до дебелог Андријина.

Ту је и капитен тима, Стево. Познајем његов звиждук кроз повијен прст у устима. Капетан опомиње мене, свога првотимца и незамјењивог голмана.

Нијесам више могао да чекам. И нећу да робујем газдарици, па нека мојима исприча шта јој мило. Пришао сам прозору и рекао да долазим. „Идеш у игру?“, прекрсти газдарица руке. Увијек она тако ради кад хоће да ми одржи придику. Могао сам да изврдавам са некаквим састанком у школи или ванредним часом, али нијесам хтио да лажем. „Нећу остати дуго...“, умирујем је. „Боље би било да узмеш књигу. Нијеси је, пусту, дохватио ни јуче!“ Била је у праву. Данас смо имали лаке предмете и није требало да учим. Али, шта он ту замишља! Ни рођену мајку не бих послушао када се о оваквој утакмици ради.

Утакмица се отегла (није нам био потребан сат), и мрак се хватао кад смо напустили пољану. Наша побједа од два гола разлике (бранио сам боље него икад) није дозвољавала да се појави грижа што нијесам припремио лекције...

Наставник је забиљежио час и стао да преврће листове дневника. Прешао је прва слова азбуке и стигао до слова којим почиње моје презиме. Али нас има више. Почео сам да рачунам: троје на тој страни, троје на сљедећој...

Већ је прескочио обје стране и отворио ону са црном мрљом у ћошку – горе. Моја страна! Андрија је први...

– Оташевић Андрија! – наставников глас разби тишину.

Андрија је пред таблом.

– Омов закон!

Андрија је најстарији у разреду. Већ се брије. Од предмета воли само историју. И зна напамет много народних пјесама... Јуче је играо у нашем тиму. Бек!... – Увјерен сам да се није спремио из физике. Тада ће наставник прозвати мене. Када му неко не одговори, неће да преврће листове (можда га замара учениково незнање) већ прозове наредног. Тим прије ако је тај добар ђак. Хтио би да заслади ону написану јединицу. А моја четворка из физике – мамац. Боље да је немам!

Андрија приноси руку табли, додирне је кредом и опет спусти.

Само се неке чудне тачке бјеласају по црнини.

Наставник је већ начисто. Ипак неће да га пошаље у клупу. Воли он да задржава неспремног ђака код табле, да га намучи, да га примора да други пут изађе спремнији. И обазривији је према тим старијим.

– Боље да не губимо вријеме... – досади му се.

– Знам ја! – диже Андрија руку ка табли.

Резултат – неколико тачака

Смо нека Андрија издржи. Нема много до звонца.

Омов закон?

Лекција из електрицитета. Посљедња. Прекјуче...

Ом – научник! А које је народности? У ком је вијеку живио? Шта је изумио?

Изумио? Баш сам глуп! Изумио је, свакако, тај закон који је по њему добио име.

Слику сам његову некад видио у уџбенику: округло и пуно лице, просиједата гргурава коса, лептир-машна.

И неких правоугаоника, са завијуцима на једној страни, сјећам се. Наставник је цртао.

А правило није дуго. Свега једна реченица.

Помињале се ријечи – управо, обрнуто...

Постојала је и нека формула. Три слова латинице

Која су то слова?

– Оташевић Мирко!

Тијело ми захвати нека укоченост. Дижем се са сједишта као да се из густог блата чупам. А глас није личио моме:

– Нијесам спреман!

Пекла ме га јединица из физике. Ни тројке тада нијесам имао у дневнику, а више петица него четворки. Требало је да будем одличан.

А јединица – велика, написана мастилом, Готово прогутала ону ситну четворку.

Задуго нијесам учио физику. Нијесам могао. А мислио сам највише на њу, сањао некакве чудне знакове и формуле, рјешавао их на табли, у свесци, на ситном пијеску поред Језера, на поораној њиви, на ливади. И љутио се што пијесак, трава и земља одмах сакрију оно што напишем.

Газдарица је докучила да сам добио јединицу и често ме запита:

– Јеси ли поправио ону слабу?

Не зна она имена мојих предмета. И не труди се да их научи. Зна само да је јединица слаба оцјена и да се због ње понавља разред. Ипак (морам јој одати признање) није рекла мојој баби која је отада неколико пута долазила.

Најзад сам почео да учим физику, лекцију по лекцију.

Није било формуле коју нијесам знао напамет, ни цртежа који не бих могао нацртати затворених очију, ни лика научника на коме се не бих сјетио сваке црте.

Кокотио сам се на часу физике, гледао отворено наставника, дизао руку кад би неко питање било свима упућено.

Он се правио да не примјећује, скретао главу кад нам се сударе погледи, пречуо моју молбу кад сам хтио да одговарам.

Мучио ме он.

А ја почех да га мрзим.

Примицао се крај школске године за нас у четвртом разреду. Остаће ми јединица. Од одликаша – недовољан. Поправни у јесен. И мала матура. А може се догодити да ме и тада обори!

Још су остала само три часа из физике.

– Оташевић Мирко! – прозвао ме.

Сада ћу да му покажем шта знам и како могу кад хоћу.

– Омов закон! Причам као навијен:

– Јачина електричне струје у проводнику управо је сразмјерна напону, а обрнуто сразмјерна отпору.

Хоћу да цртам, да изведем формулу...

– Доста! – вели он.

Очекујем друго питање, треће, много њих. Прорешета он читаву физику...

– Можеш ићи!

Не могу да повјерујем својим ушима...

Забилежио ми је четворку и преврнуо лист да прозове другог.

ОГРЕБОТИНА

Морао сам то да учиним. Јака унутрашња сила. Данима сам гледао како Мркан иде горе, не осврћући се ни лијево ни десно, и дође под високи дуб. Ту му се губио траг: ни шипкова грана више не мрдне, ни сјенка на плочама да затрепери. Зашто он одлази тамо? Шта под дубом ради? Одлучивао сам се, ломио. Бојазан да ћемо се срески. Он је био постао чудан: избјегава народ и разговоре, не брије се и не шиша. Снашло га, причали су у селу, оно што и његовог ујака кад је био младић. А тај се био изгубио и узалудно су га свуда тражили. Вратио се кад су сви били дигли руке и помирили се са удесом – мршав, поцијепан, посрамљен. Испричао је да су га ђаволи били затворили у неку јаму и хранили га поврћем и житом. Једва је успио да им се отме и побјегне...

Тог јутра устао сам касније него обично. Отац је бир на раду у неком далеком селу и долазио само недјељом, а баба некуд отишла. Изашао сам напоље и бацио поглед ка Мрканој кући. Он под мурвом. Протеже руке. Мјери нешто. Биће нека жена прошла. Бојао се да су га могле додирнути и опоганити.

Згодна прилика! Ријеших се брзо.

Под дубом – леденица. Трава на њој поваљана. И постављен камен за узглавље. Ту је хлад читавог дана. Зато он долази, лежи, расхлађује се даником који пирка с Језера. Добро мјесто је изабрао. Скровито. Далеко од додира. Без мува које ни у кући ни око ње не дају мира. Оставити све недирнуто. Нека продужи. Таквим треба помоћи. Моја баба га жали. И сви одрасли у селу. Дјеца, али из даљи-

не, добаце понешто. Ја нијесам дијете – петнаест година и положена мала матура. Дошао сам само да видим. Али, дуб је више на нашем земљишту него на његовом. При својио га: ни шипке око њега нећу моћи да берем када сазрену, ни сувих дрва да накупим за бабу, ни за козу да пођем... Онемогућити му да долази. Како? Мађије! Чуо сам био за њихову моћ... Пронашао сам црвени кончић, прамен козје длаке, крајичак обојка модро стакленце... Све ставих на камен за углавље и урамних дубовим листовима.

М мене трнци захватише!

Отрчао сам за густу купину и чекао...

Баба је дошла и зове да се задави.

Мркана није више било пред његовом кућом.

Докле ћу још чекати?...

Стигао је, праћакнуо се чим је видио „мађије“, устукнуо. Онда – јурњава низ рудину. Шипковине су се повијале од његовог бијеса...

Неспокојство ме захватило. И страх. Они су све јачи били што се дан више приводио крају. Дознаће Мркан. Ко њему да сакрије? Освета...

Како је те ноћи био тврд кревет, и било ми вруће, а све као да нешто гмиже по моме тијелу.

Баба – учврстила. Вјечито она тако кад мене ухвати несаница.

Било би сношљивије да откријем главу: чист ваздух, свјежина. Али тај мрак у кући – густ и пријетећ. Ни затворен прозор није поуздан. При најмањем пригиску споља – улетјела би црвоточна и са рубова оглодана кошћелова даска. Слободан пролаз!...

Ипак се он не би могао туда провући. Једино главу: велику, чупаву, са крвавим и унезвијереним очима...

Баба и даље хрче, пућне каткад усницама, стрецне. Протегла се и опет умирила.

Шум корака пред кућом. Опанци по сувим плочама...

- Баба!
Протегла се и опет умирила.
Гурнух је лактом. Па кољеном – јаче.
– Спавај... – прошапта снено.
– Баба!
– Какав те немир захватио, дијете?
– Неко је пред кућом!
– Нема никога...
– Јеси ли затворила прасе?
– У појати је...
– А свезала магаре?
– Јесам...
– Иде ли Мркан ноћу?
– Спава он, као и други народ...
– Би ли ударио?
– Ни мрава неће да згази...
– Да ли је њему горе но што је било његовом ујаку?
– Престани о томе. Остави несрећника на миру!
– Има ли ђавола?
– Један од њих си ноћас и ти!
– Ја тебе озбиљно питам, а ти...

Доста о томе! Ноћ је и онако мала, а мене сјутра чека много послова... А Мркан ће да оздрави чим се ожени. И његов ујак је...

Бабин длан стао је да клизи по моме лицу, по њедри-ма. Мелем... Пронашла је и моју шаку, стиснула је. Тада се нијесам бојао. Заспао сам...

Налазим се у кревету. Код бабе. Она спава, а мени не да да спавам оно што сам направио. Гријех... А, чини ми се, нестаће га чим уклоним „мађије“. Открио сам прво главу, па тијело, прекорачио преко бабе (увијек лежим до зида) пазећи да је не пробудим. Једва сам у мраку пронашао врата и окренуо кључ. Ухватио сам се кућног зида, и прилијепљен уза њ, примицао се корак по корак ка вели-

кој шипковини чије су гране додиривале кућни цријеп и, покретане вјетром, млатарале по њему, плашиле ме. У сјенци шипковине застао сам: да осмотрим и ваздуха удахнем. Нешто се сјало у сусједном грмену: два напоредна кружића. Очи његове! Кољена ми заклецаше. У грлу ме нешто стеже. Натраг!... Али, он ће се бацити као курјак и зграбити ме. Ни јаука!... Боље – друго: објаснити му куда сам пошао и шта хоћу. Пропустиће ме. Он је и дошао да ме примора. Нијесам урадио ни једно ни друго. Појурио сам напријед. Неки грн ме уштину за уво. Крвави врхови прстију којима сам се опипао... Попречна грана шипковине закачи рукав моје кошуље и однесе комадић. Нијесам пожалио. Нијесам имао времена да мислим на то. Дуб је све ближи. Неколико дугих корака и бићу тамо. Неће остати ни трага ономе... Али између мене и дуба појавише се нови шипкови грмени, ново камење. Трчим, прескачем, провлачим се осјећајући све више додира властите крви по тијелу. Лош мало! Само један грмен! Залет да га прескочим и нађем се на леденици код дуба, а дуб и све око њега дигосе се и лете, лете.

– Пробуди се, Мирко! – дрмала ме баба...

*

Сјутрадан сам, у раздањивање, уклонио „мађије“.
Мргуд није више тамо ишао.
Зато је и остала огреботина у мени!

РАЗЛУПАНИ ТАЊИРИ

Лежим на кревету. Сам сам у кући. Јутро је пробило кроз цријеп и затворена врата. Кроз отворено прозорче увиру сунчани зраци, сијеку кућну полутаму и ломе се о зид изнад огњишта, црн од чађи и нераван. Тамо праве треперу и златну шару. Посматрам је, пратим путању зракова, сноп од безброј сјајних кончића, и некакве живе мрљице кроз њих проткане. Хоћу да одгонетнем шта су оне: муве у лету, прашина, расуто перје... Овакво нешто нијесам нигдје видио. Оно, вјероватно може да се појави само у нашој приземљуши, усјеченој у рудини, ниској, подводној. Потоци јој пробијају сувомеђне зидове, поплава је. Кантама мора да се износи вода напоље.

У кући је још свјеже и угодан је чаршав на себи. А он је дотрајао, изгубио од бјелине. Нема новца да се купе нови. Нити баба има више снаге да замахне да животом надокнади оно што треба уштедјети на сапуну. Ни доста воде у ово доба године. Јер овдје или вода све однесе или је нема...

Али ето кокошка на прозору. Нека жућкаста, крупна. Накањује се жмурка очицама, шири крила да слети и скупља их одмах, истеже врат. Плаши је кућна тишина. И полумрак. Она би натраг, да унутра није онога што мами, што обећава: мрвице по кући, сплачине из којих се увијек може нешто добро извући, муве око котлова, хљеб на полици...

Пијетао на гумну кукуријече. Остале кокошке су свакако уз њега, па је задовољан. За Жујку га ни брига. Ни њу сада за друге. Прво се најести. Нека прождрљивица. Сто-

га је и дебела онако. А кријеста јој црвена, готово велика као у пијетла. Такве су, баба каже, слабе носиље.

Жујка се још одлучује...

Можда је опазила мене на кревету. Зато – притајити се. Покрити чаршавом све до очију.

Кокошка прогресе крила, залепрша, допрхну на чело мога кревета.

То јој је био најкраћи пут.

Осјећам је изнад главе, а не могу да је видим. Не смијем да се мрднем и уплашим је.

Чекам нестрпљиво...

Биће да ме видјела на кревету. Наслутила бар. Нијесу ни кокошке тако глупе. Једино, веле, пред лисицом се потпуно изгубе, стану као омађијане...

Жујка скочи с кревета и стаде да пугује по кући. Понегдје чепркне ногама, понегдје кљуном, па одјури као да је на другом мјесту чека све постављено. И обилато.

Завирјела је у празан котао, скокнула онда на сандук, па на сто. Одатле истеже врат и криви главу не би ли што примамљиво угледала...

Сада је испод полице са хљебом. Очи јој, готово покривене бјеличастим опнама, горе уперене.

Мјери одстојање, снагу својих крила. Није потпуно сигурна у себе. Али мамац на полици – заслужује највећи напор.

Први узлет – неуспјех.

Љутита је. Свадљива. Као да је неко омео у подухвату.

Опет безглава трка по кући, обилажење свих мјеста гдје је већ неколико пута била...

Али како да заборави оно на полици!

Начинила је дијагоналан лет и ето је горе. Једва је успоставила равнотежу и закачила се ногама.

Чепрка кљуном да уклони препреку – мрежу којом је хљеб обавијен.

Упорна је.

Подигох рукама чаршав и заишикај што ми грло даје.

Она лети по кући, удара у затворена врата, у зидове, у вериге изнад огњишта...

А никако да погоди у прозор кроз који је ушла и спаси се!

Кокодаче она, кокодаче пијетао иза врата, кокодачу друге кокошке. Читава рудина се запалила од тог кокодакања.

Ја и даље машем чаршавом, вичем.

Најзад кокошка прхну на сталажу с посуђем. Један тањир се помјери од додира с њом и гурну други.

А њих оба – трас на кућне плоче!

Парчићи порцулана звоне и котрљају се...

– Мирко! – зовну ме баба испред куће. Стигла је и чула лом.

Ја ћутим. Смео сам се.

Нијесам још био дошао к себи кад баба отвори врата и уђе.

Засвијетље кућа и кокошка побјеже.

– Тањир! – болно ће баба, укочена над комадићима као над мртвацем.

– Кокошка... – промрсих.

Баба их проклиње. Пријети им. Тањир су из њених млађих дана. Њих два остало од дванаест. А били су и лаци и дурећи.

Да је нијеси ти поплашио? – загледа се у мене и у чаршав који сам још држао у рукама.

– Ни говора!

– А чаршав?

– Пробудила ме лупњава и скочио сам са њим из кревета... – снађох се.

Нијесам је убиједио. Стиснула је усне, да не би што рекла, и учестала трепавицама. Потом се сагнула и почела да купи комаде, трпа их у заврнути крај горње сукње.

– Морам их бацити у јаму... – погну главу да јој не видим сузе.

СМОКВЕ

Одагнао сам изјутра козе к језеру. Оне су јеле лист па загазиле воду, на локвање. Нијесу хтјеле ни да при миришу начете локвање, већ ишле напријед, у цијелац. Сит – изашле су на копно и потражиле хлад испод врба и ракица. Тамо да леже и преживају. Послије ће опет у воду па напоље. Тако док попусти спарина. Предвече се диги попут стријелаца: да промијене пашу, засладе драчевим: шипковим лишћем горко локвање. Ићи ће и лијево и десно и горе и доље, па се привући Гавриловој страни. Ту се гор, не сијече као у комуници, па има више паше. А у страни се увијек нађе неко од Гаврилових. Најчешће он сам. При таји се и чека. Ухваћене козе гони у свој тор, а онда зови кмета да процијени штету. А то се плаћа...

Али док се козе покрену има више од пола дана – дугог, љетњег.

Зато их оставих и дођох на полуострвце. Од њега почиње матица – бистра и дубока. Ту се, ми чобани, купамо скачемо с високе стијене.

Свукох се и опружих на плочи.

Чекам друга Мишка. Рекао је да ће догнати козе раније: да се купамо заједно, играмо „клица“, ударамо крпењачу коју смо сашили од старих чарапа.

Нема Мишка!

Можда му нијесу дозволили његови?

А досадно ми је самом!

Најбоље би било скочити у воду. Пливати. Далеко. Ја сам један од најбољих пливача. Могу да направим дијагоналну матицом, да повежем ово полуострво са оним на

другој страни. То је дуг пут. Најмање два километра. Умијем пливати и на леђима и потрбушке, брзо и полако, умртвљених ногу или руку. Знам и починути на води.

Ипак не волим сам. Страх ме. Све ми се чини да ће ме одоздо нешто шчепати и одвући у дубину. А могао би да ми ухвати грч читаво тијело, да потонем. То се догађало често...

Преврћем се на плочи. Кожа ми црна. Пишем по њој ноктом. Слова испадају бијела, као кредом по табли. Читам написано: М и р к о. Опет моје име. Оно се налази свуда: на челу кревета у коме лежим, на плочи испод куће, у стаблу бријеста. Газе пролазници по њему. И потоци га засипају земљом и ђубрем. И пљује се. И говори оно: „Имена луда...“

Трљам дланом слова на тијелу и пишем поново.

– Опет – М и р к о!

Затим ми је поглед уз жуту козју путању, ка цести. Она је изломљена, па усправна, па савијена у облику полукруга.

С десне јој је Гаврилова страна, налик лишају на стијени.

А види се сва као на длану.

По средини стране смокава. Велика и бујна. Као да су јој потоци наврнути.

Присјетих се да сам минулог дана јео смокава у нашем воћњаку. Крадом од бабе, јер она чува те прве смокве за пазар: скупље су и боље се продају.

На Гавриловој смокви има сигурно доста. Ту раније сазрену но у дебелици. И слађе су.

А прохтјело ми се смокава!

Али ко да се усуди! И због преласка коза у страну сам прогутао много горких, платио са још двојицом чобана глобу једног љета, слушао сваког дана бабине савјете:

„Пази на Гаврилову страну!“ Уши ми је тиме оглодала. И сањао сам о страни.

Можда још никога нема тамо? Рано је. Они дођу кад се козе дигну из пландишта.

Треба поћи!

Надигох се и осматрам.

У страни има много мјеста гдје се може сакрити: високо камење, густе шипковине, смоква...

Трава се у њој повија као да је нешто покреће, као да се у сваком бусену иалази скривена опасност.

Најбоље се проћи ђавола!

Окренух поглед на другу страну, преко матице. Тамо је зеленика, ситна али густа. На њој козе зими уживају. У зеленици је извор. Студен, питак. Бистар као ракијски првијенац. С њим не могу да се упореде изворчићи овамо, смрдљиви и топли. Зато понекад пливамо да се напијемо те воде. Тамо свраћу и возари. Направили су чуновима уски каналчић кроз шуму локвања.

А вода тече једнаком брзином и љети и зими. Појави се у дубини пећине, клизи коритастим каменом и губи ту, у пећини. Нигдје је више видјети.

Но што ми је баш толико запало за воду!

Горе је смоква. Она чека. Мами.

И треба подвалити Гаврилу. Нека ни он све не види.

А појести гуђу смокву није крађа. Ми чобани тако мислимо.

И подвиг је оштетити Гаврила, оног губодропца и цицију.

– Идем! – устадох.

Привукох се подножју стране. Ту оклијевам. Бојим се Гаврила. Може да ме ухвати и да ме поведе као што води ухваћене козе у страни. Не би ваљда са мном у обор, већ код мога оца. Тај би отпочео чим останемо сами: „Прохтјело ти се смокава? И то Гаврилових! Онога који се ни-

када сит није дигао иза трпезе... Ти! Мој син!..." Узео би онај шипкови штап изнад врата и по мени. Заборавио би да је и он у мојим годинама (чуо сам када прича комшији Јовану) напунио торбу на Стевановој јабуци.

За сељане би то био прави доживљај. Они нешто такво једва чекају. Поготово Митар Марков. Отпочео би: „Гаврило Јокичин ухватио козу наврх смокве!“ „Шта велиш побогу брате?“ „Голу истину!“ „А како се могла попети?“ „Скочила онако дивља...“ „А чија је?“ „Ђурана Оташева!“ „Ту би требало одликовати...“ „И хоће Ђуран неком штапином!“ „Гријех је гући несвјесну животињу...“ „Није она несвјесна!“ „Како ти људску памет угура у козју главу?“ „Лако. Та коза је положила малу матуру и најесен ће у први учитељске!“ „Коза и школа?“ „Она је друкча од осталих. Има двије ноге.“ „Двонога коза? Другом ти то кажи!“ „То је његов Мирко!“ „Мирко?“ „Он главом!“...

Гледали би ме као страшило. Прозвали „Смоквар“. И дали ми још којекаква имена...

Ипак хоћу. Смоква није далеко. Обала је пуста. Козе испод врба и ракета не пазе на мене. И не умију причати. А Гаврило није брз као ја. Џаба му и псовка и камење.

Прескочих драчаву ограду и већ сам на његовом.

Дрхтим као да сам у пакао ускочио, као да ме одсвуд вреба најстрашније.

И вратио бих се и не бих...

Потрчх погурен до најближег грмена. Дишем убрзано. Ослушкујем...

Још неколико таквих подухвата и већ сам близу смокве. Видим јој ниско и краставо стабло, дуге гране. Има их три: једна је отишла у висину, а двије јој са страна. Из њих се розгају мање. Оне дају густину смокви, па је крошња пуна, као да је саливена.

Око смокве – никога.

Ни путељком који реже страну.

Гаврилови закаснили!...

Не скидају поглед са смокве – примичем јој се.

Камен ми се оклизну испод ноге, откотрља се.

Са смокве прнуше вуге – брзе и златокриле.

То је знак да има зрелих смокава, да сам стигао први.

Попех се.

На врховима су зрелије смокве. Неке начеле птице.

Жури ми се, смоква није моја, али не могу да ломим гранчице. То је поштовање према племенитој воћки. Укоријењено у ме, јаче од свега. Савијам гранчице пажљиво и берем смокве. Уста су ми вјечито пуна. Остале тискају у њедра: за друга Мишка. Биће задовољан што су са Гаврилове. Мрзе га сви чобани.

Из смокових петељака извире млијечер. Он штита. Уједа. Прси су ми се запалиле. Али се не осврћем на то. Треба што више обратити...

Сит и жедан од слатких смокава – сићош, кренух.

Ја из хлада смокве, а Даница Гаврилова – здрава и лијепа дјевојка, приспјела за удају – да закорачи у хлад.

Сретосмо се прса у прса.

Мене обли црвенило. Укочише ми се ноге. Стадох.

И она се заустави. Погледа моју надушену шарену мају. Смокве су се у њој оцртавале.

Би јој неугодно, криво што ме затекла.

– Хоћеш ли на купање, Мирко? – упита ме тек да нешто рекне.

Не одговорих јој. Прођох.

Ишао сам полако, објешене главе.

Драча ми закачи мају и распара је. Смокве се просуше.

Нијесам их купио...

ЈЕГУЉА

Досади ми то „тамновање“, па узех печачки прибор и упутих се на језеро.

А нећу да се ушанчим близу оних међу којима је и Момчило. Изабраћу неки скривени заливчић...

Са врећом на глави (падала је ситна љетња киша) – нијесам ишао путем куда сви иду, већ постопицама и козјим стазама.

Одједном сунчани зраци пробише разријеђене облаке, преломише кишне нити и начинише дугу – велику и дивну!

А ваздух се освјежио послије кише и годи ми то...

Већ сам на њивици код Језера.

А ту је нечија кобила нашла себи довољно траве, па јој се заоблили бокови и усијала длака.

Посматрам је...

И одлучих да је узјашем и потјерам галопом по њиви. Скакала би по тој мекоти. Ни баг копица да јој се чује!

Упутих се к њој и застадох. Спуга ме помисао да би сита и бијесна кобила могла да појури са мношћом кроз шибиље изнад њивице које би ме изгребло и стрмоглавило. Зато окренух назад, пронађох водене пужиће, извадих једног из љуске и натакох га на удицу.

Вода је још била провидна и видјело се до дна.

Рибе обигравају око мамца, увијају тијела, шире и скупљају перја, млате реповима...

Понека се и залети на мамац, додирне га и отисне се као потјерана. Јер то није хљеб од којег се може одвојити мрвица, нити црвић који се може прогутати са удицом.

Доплива и једна већа и стаде да прави кругове око мамца, све уже, па исправи линију ка пучини и изгуби се...

То је био клијен, најгора језерска риба, па не жалим што је „отперјала“. Треба упецати нешто боље!

С десне моје стране је Момчило са својим друговима. Не могу да их видим од густога грања, али су они мене опазили кад сам дошао и изазивају ме повицима:

– Шараннн!

– Сврагаааа!

– Опет шараннн!

Момчило, прича се у селу, купио је од упецане рибе себи ципеле и одијело. Тако ће у град поћи у новом и довршити занат.

Ја сам, ето погријешо са мамцем. Тако увијек. Кад мамац намијеним другим рибама, нигдје их видјети. Ако хоћу да упецам јегуљу, ето других риба!

Момчило се некако подеси да скупа кренемо уза страну. И биће пресрећан што му је кантица пуна рибе, а ја се враћам без ичега. Опет неће ни ријечи да изговори на мој рачун. Наговориће друге! „Зашто скриваш рибу, Мирко“? отпочеће Никола коме су уста развучена од ува до ува. „Ти Мирко, ниједну рибу не остави на Језеру!“, наставиће други. Онда трећи. Па четврти. Ређаће се они и увијек са неком новом заврзламом...

Сунце се постепено губи иза брда и вода је све тамнија. Ипак се још види узица, сада већ накривљена као гудало. Удица и мамац су се потпуно изгубили. А тако и треба Јегуља, чуо сам, тражи у тамном и мутном...

Опет повик из Момчилова табора.

А сада је „долијао“ шаран.

Ипак се више не осврћем на те крилатице. Све моје мисли су уперене на јегуљу. Призивам је читавим својим бићем. И шапућем јој:

– Мораш загристи, скитнице! Куда ли све нијеси, какве ли воде нијеси промијенила, низ какве се водопаде спустила и уз какве се пела, кроз какве водене жиле провлачила. И росне траве су твоји путови. И у усамљеним каменицама се можеш наћи. Твоје љигаво тијело и весласт реп – немају препрека. Само не смијеш бити кратка и танка! Баба ће те испржити. Биће доста за нас обоје!...

И да је не бих уплашио тим пријетњама, окренух друкчије:

– Дођи, драга! Омириши! Заложити! Затреси ми штап у руци. У канти ћу те живу кући понијети и хранити те рибицама и пужевима! Није ми до јела. Ни до бабе која пости. До Момчила ми је! И до оних његових помагача...

Хладан вјетрић пирка са Језера...

Он ме голица...

М неку нову наду улива у мене!

Дан се приводи крају...

Ноћ ће бити безмјесечна и не волим такве ноћи!

Наједном мотка се затресе у мојој руци!

Вучем полако. Нека уловљено потпуно заложити и закачи се. Само да подржи канап. Био је он довољно јак, али вода га нагризла и рашчупава, нит по нит му сијече... распада.

Трзам ја!...

Вуче и то невидљиво у води!...

Један мој брз и јак замах – и нешто блесну и запраћка се у сумраку. Нешто дуго дугачко!

– Јегуљааа! – викнух што ми грло даје.

А око руке ми се замотавала кад сам је окидао са удице!

– Јегуљааа! – понових чим се нашла у мојој кантици.

– И ја могу рећи да сам медвједа ухватио! – поспрдно се Момчило.

– Ко не вјерује нека дође да види!

Дојрча први Бањо и викну:

– Браво, Мирко!

Дошли су и они други, последњи стиже Момчило.

– Добар лов! – признаде и он, па спусти шаку да поми-
лује јегуљу.

А она га угризе за прст.

– Јој, мајко! – распраћа се он и преврну своју канту са
рибом у Језеро.

Окренусмо уза страну...

Момчило је први.

– Боли ли те јако? – запита га неко.

– Стисни прст шаком да ти крв не цури!

– Најбоље да му тај прст мајка опржи мјесто рибе коју
је поклонио Језеру!

Добацују дјечаци, а он ћути и граби напријед...

А кад смо изашли наврх стране, одакле низбрдице во-
ди у село, „рањеника“ ни чути ни видјети!

– Побјеже онај хајдук! – рече један од дјечака.

– Можда се сакрио у неком грмену док ми прођемо? –
чу се и други.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РИЈЕЧИ И ИЗРАЗИ

беса – вјера, обећање, задана ријеч, часна ријеч (код Албанаца)

боцунастѝ – у облику боце, флаше

бук – хљеб,

бурјум, бујрум – заповиједајте, изволите

вуѝа – птица селица, пјевачица

дишѝарање – игра у којој се играчи разбрајају на пар и непар

дјали – син, овдје – дјеца

киѝан, килан – међаш, камен као знак, надгробни споменик

меѝавица – мијешалица (дрвена)

мрс – мљечни и месни производи

мушѝулулук – награда доносиоцу добре вијести

налијеѝаѝи кокошку – насађивати кокошку

ѝоклаѝача – врста игре

ѝожабиѝке (иѝи) – пожапке, на ногама и рукама као жаба

расквоцаѝи се – када кокошка престане да носи јаја

ривоѝочина – урвина, мјесто куда тече вода с брда

уј – вода

ѝисѝијерња, ѝисѝерна – бунар за сакупљање кишнице

ѝицвара – јело од брашна и бијелог мрса

САДРЖАЈ

Предговор	5
Цицвара	11
У врећи	14
Мајка	17
Несташлук	21
Свађа	24
Дуње	27
Очев побратим	33
Дар	40
Крушке	46
Наш разредни	51
Јаребица	55
Разговор уз огањ	59
Цемпер	64
Омов закон	67
Огреботина	72
Разлупани тањири	76
Смокве	80
Јегуља	85
Мање познате ријечи и изрази	89